

KARLIN, GEORG

Fornminneslagstiftning och fornminnesvård i Sverige.

Lund : Kult. hist. mus.
1911

EOD – Miljoner böcker bara en knapptryckning bort. I mer än 10 europeiska länder!

Tack för att du väljer EOD!

Europeiska bibliotek har miljontals böcker från 1400-till 1900-talet i sina samlingar. Alla dessa böcker går nu att få som e-böcker – de är bara ett musklick bort. Sök i katalogen från något av biblioteken i eBooks on Demand- nätverket (EOD) och beställ boken som e-bok – tillgängligt från hela världen, 24 timmar per dag och 7 dagar i veckan. Boken digitaliseras och blir tillgänglig för dig som e-bok.

EOD bokens fördelar!

- Få samma utseende och känsla som med originalet!
- Använd ditt standardprogram för att läsa boken på skärmen, zooma och navigera genom boken.
- Skriv ut enstaka sidor eller hela boken.
- *Sök:* Använd fulltextsökning för enskilda fraser.
- *Klipp & klistra:* Kopiera bilder och delar av texten till andra applikationer (t.ex. ordbehandlingsprogram).

Villkor för användning

Genom att använda EOD-tjänsten accepterar du de villkor som ställs av biblioteket som äger den aktuella boken.

- Villkoren på svenska: <http://books2ebooks.eu/odm/html/nls/sv/agb.html>

Fler e-böcker

Redan nu erbjuder 30 bibliotek från 12 europeiska länder denna service.

Mer information finns tillgängliga via <http://books2ebooks.eu> alla boken.

- <http://search.books2ebooks.eu/>

Ant. 1891
32

G. I:son Karlin

Fornminneslagstiftning
och
Fornminnesvård
i Sverige

Särtryck ur "Kulturhist. Meddelanden"

Lund 1911

Kungl. biblioteket

0 0000 000050157

G. J:SON KARLIN

FORNMINNESLAGSTIFTNING
OCH FORNMINNESVÅRD
I SVERIGE

LUND 1911
HÅKAN OHLSSONS BOKTRYCKERI

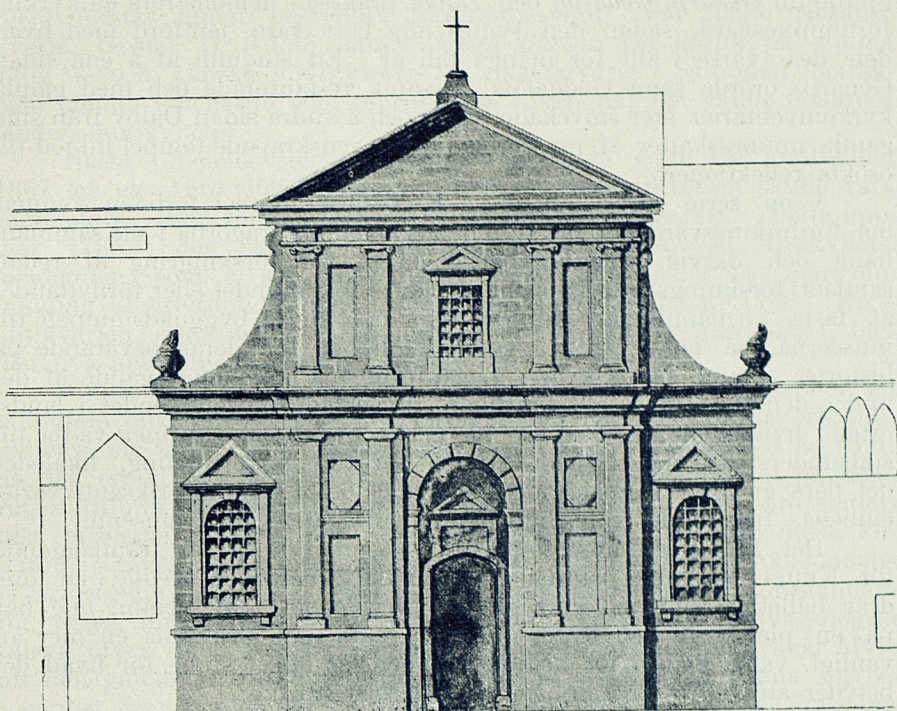

Fig. 1. Skara domkyrkas södra tvärskeppsfasad före ombyggnaden.

De erfarenheter, jag gjort under ett mångårigt sysslande med fornminnen och fornminnesvård, har jag här, på uppdrag af Kulturhistoriska Föreningens för Södra Sverige styrelse, velat sammanfatta till en öfversikt, af hvad som synes mig böra åtgöras, för att bringa rättelse i det nu rådande systemet för fornminnesvård i vårt land, som i flera punkter icke längre motsvarar tidens kraf. Det är intet hastigt påkommet reformbegär, utan en genom många år mognad öfvertygelse, som här framlägges.

Redan i ett föredrag vid Kulturhist. föreningens årsmöte i juli 1895 framställde jag en kritik af den kyrkliga fornminnesvården. Föredraget, ytterligare utarbetadt, utkom tvenne år senare från trycket under titel: *Huru vi skydda våra kyrkliga minnesmärken, en fråga för dagen*, i hvilken jag särskildt framhöll den tvingande nödvändigheten af en lagbestämmelse, som förbjöd försäljning af kyrkornas gamla inventarier utan Kungl. M:ts tillstånd.

Såväl denna som andra fornminnesfrågor har jag sedan i talrika föredrag och uppsatser behandlat; och vid Sv. Fornminnesföreningens sammanträde i Lund 1909 sattes jag i tillfälle att, på den utfärd Föreningen

gjorde till *Genarp*, *Göddelöf* och *Dalby*, praktiskt demonstrera en kyrklig fornminnesvård, sådan den syntes mig böra vara, jämförd med hvad den dess värre i allt för många fall är. Ett studium af å ena sidan Genarps orörda samt Göddelöfs varsamt restaurerade och med gamla kyrkoinventarier åter smyckade kyrka och å andra sidan Dalby från sina gamla minnesskatter af museerna nästan renskrapade tempel inbjöd till osökta reflektioner.

I en serie föreläsningar på Kulturhist. museet förliden sommar om fornminnesvård fick jag tillfälle att behandla frågorna i sitt sammanhang och därvid särskildt belysa faran för förskingring af redan samladt forskningsmaterial samt olyckan i förstörandet eller förflyttandet af fasta fornlämningar, gamla kyrkor och andra byggnadsminnen till museerna, så länge ännu någon möjlighet för deras bevarande på historisk grund fanns kvar. Lagstiftningens omhändertagande af det under den sista tiden allt kraftigare utvecklade museiväsendet i landsorten, hvilket äfven det för sig måste under olika former vädja till statsunderstöd, underkastades också särskild undersökning, likaledes det flera år förut framkastade spörsmålet om det viktiga riksantikvarieembetets frigörande från chefsplatsen vid Statens hist. museum.

Det helas sammanfattande till ett program, hvars framläggande för Kungl. Maj:t och riksdagen redan nu förbereddes, skedde i ett föredrag hållet i Östersund kort före jul förlidet år. Jag befann mig här på en plats och i en bygd, där jag tyckte mig förmäta en mer än vanligt varm känsla för hembygden och ett öppet sinne för hvad det betyder att väl vårda minnena af fädernas gärning.

Medan hänvändandet till riksdagen och Kungl. Maj:t förbereddes, hvilket jag lät mig angeläget vara att låta komma till Vitterh. akad:s kännedom, inträffade den lika öfverraskande som glädjande underrettelsen, att Akademien på initiativ af Riksantikvarien Montelius själf d. 3 jan. d. å. tagit ett steg i samma riktning genom att hos Kungl. Maj:t begära ändring i de punkter af fornminnesförordningen, som rörde försäljningsfrågan; hvarjämte Akademien också hemställde om ett legaliserande af depositionssystemet.

Men det är långt radikalare reformer, som behöfvas, om vi skola komma ut ur det rådande oföret, och det är för vinnande af detta syfte, som Professor *Fahlbeck* i 1:sta och Landshöfding *Widén* i 2:dra kammaren i år ingifvit sina väl motiverade motioner om en underdånig skrivelse till Kungl. Maj:t med anhållan om en allsidig utredning och därpå byggda nya lagstiftningsåtgärder rörande vår fornminnesvård och allt, hvad därtill hör.

I. Historik.

Få länder torde i högre grad än Sverige sedan gamla tider ägnat intresse och vård åt sina fornminnen, om också begreppet fornminnen under denna tid icke får fattas i alldeles samma mening som nu, och på den grund det redan på Gustaf II Adolfs tid upprättade särskilda riksantikvarieembetet kom att omfatta mycket annat än, hvad som nu-

mera förstås under begreppet fornminnesvård. Vår förste riksantikvarie, Gustaf II Adolfs lärare *Johan Bureus*, var därför på samma gång — och kanske företrädesvis — riksarkivarie. Samtiden betraktade honom emellertid som oförliknelig, äfven när det gällde fäderneslandets antikviteter.

Nästa officiella steg i fornminnesvårdande syfte var inrättandet 1667 af ett Antikvitetskollegium, i hvilket riksantikvarien skulle vara sekreterare; 1692 förändrades namnet till Antikvitetsarkiv. Detta upp-gick 1786 i den samma år stiftade Vitterh.- Hist.- och Antikvitets-akademien, som å sin sida var en fortsättning och i viss mån om-bildning af drottning Lovisa Ulrikas vitterhetsakademi af 1756. Riks-antikvarien, som sedan 1794 tillika var »Garde de medailles», blef den nya akademiens ständige sekreterare.

Under de första 100 åren af sin tillvaro hade Akademien en mångfald olika bestyr, som ofta mycket litet berörde historia och anti- kviteter, sig anförtrodd. Från dessa bestyr löstes Akademien år 1891, då den erhöll nya statuter samt fick sitt arbete koncentreradt på histo- ria, fornforskning och fornminnesvård. På grund häraf äro statens hist. museum i Stockholm, myntkabinettet samt det med dessa för- bundna antikvariskt topografiska arkivet ställda under Akademiens öfverinseende, och dess sekreterare, riksantikvarien, är föreståndare för dessa inrättningar; liksom han jämte Akademien utöfvar högsta tillsyn öfver rikets fornlämningar och minnesmärken samt vakar öfver att den gällande fornminneslagstiftningen efterlefves. I denna sin be- fogenhet äger han anställa inspektioner samt anmäla till åtal förseelser mot fornminnesförordningen.

Denna förordning är i nu gällande form utfärdad d. 29 nov. 1867 samt försedd med mindre tillägg och ändringar af 1873 och 1886 m. fl. år. Den efterträdde en äldre Kungl. stadga af d. 17 april 1828, hvilken i sin ordning aflöst ett *placat om allehanda fynd*, utfär- dadt den 5 juli 1684¹. Några äldre lagar och förordningar, som

¹ Wij CARL &c. Giöre witterligit/ at emedan Wij förnimmer på åtskillige orther i Riket icke allenast gammalt Mynt uti myckenhet esomoftast finnas/ utan at Sölf/ Gull och Koppar/ samt allehanda Metall kärill och andre rare stycken som fordom anten wid infallne feydetider eller andre wädelige händelser i jorden nid- satte ära at förvaras/ men sedan antingen genom ägandernes dödzfall eller af hwariehanda annor orsak förgätne och i jorden qwarståendes lämnade warda. Sammaledes och botnfynd i Siöar och Siöstrander här och ther i Riket öfwerkommas/ som dock hos Oss eller Wåre betiente intet angifwen warder/ utan strax af them som them påfinna/ anten försmältas/ eller til andre hortsäljas/ at Wij icke förr än långt thereafter komma i kundskap ther af/ då sådant anten således är förskingrat/ at litet hos en eller annan öfrigit finnes/ eller ock aldeles borto och uhr vägen är; Hwilket sträfwar twärt emot Sweriges Lag/ som biuder at all Fynd uti och på jorden/ sammaledes ock Botnfynd skal lagligen angifwas och upplysas/ och ther icke någon wiss ägare som thet mist hafwer/ kommer/ och med sanna järtekn och twägga manna wittnom innom natt och åhr til sig känner/ tå tagi Konunge twå luthi och tridiung tnen som hitte; Warandes således nogsamnt klart/ at then som sådant hitter och ey tilkänna gifwer/ han undandöljer Konungen och Cronan sin deel/ och förthenskul öfwer sig drager thet straf som Lagen i sådanna måhl them brotligom pålägger/ för hwilket hwar och en rätt betänckt billigt sky dragandes och sig til wara tagandes warder. Thess förutan förbiuder ock Calmare Recess af åhr 1474. och andre sedermera utgångne Stadgar/ at ingen må smälta Rikzens mynt wid hårdaste straf til görande. Hwarföre i anseende til then rätt och rättighet

kunna få tillämpning på fornfynd, känner jag icke med undantag af de i Christoffers allmänna landslag, *Tiufva Balkens* Kapitel XXXII och XXXVI, intagna bestämmelserna om fynd i allmänhet: »*Hwar som Fynd hither å wägh eller utan wägh, hwat Fynd thet helst är: Han ägher hona lysa etc. — — Komber ey then effter som wider kännis innan natt och åår: Taghi Konunger två luti och tridhiung then som hitte*», och »*Hitter man botnfynd och lyser laghlika, Thå ägher han halfwa fynd. Komber engin then som wider kännis laghlika, som för är sagdt, thå ägher Konunger halfft widher han som hitte*». Dessa bestämmelser äro emellertid af särskild vikt, därför att plakatet af 1684 stöder sig på desamma.

Detta plakat, i hvilket frågan om fasta fornlämningar icke beröres, suppleras, hvad angå kyrkliga antiqviteter, af den tvenne år senare utfärdade kyrkolagens bestämmelse i Cap. XXVI § 6: »*Finnes något rör- ligt Godz, kyrckian tilhörigt, såsom Guld, Sölfwer, Böcker, Bref etc. eller något annat, som til the uhrgamle Tjiders ihugkommelse tienar, thet skal ingalunda till någon Privat aflåtas; och om sådant allaredo wore skiedt, skal vårt Archivum therom berättas, at thet med ägandens goda nöije han tillbaka skaffas*».

1684 års plakat bringas under 1700-talet åtminstone tvenne gånger i ny erinring och i 1734 års lag, *Missgärningsbalken* Cap. XLVIII § 2, stadgas i tillämpligt fall om fynd och hittegoods: »*Af nedgrafven skatt, botnfynd eller annat släkt, ther ej fins ägare til, tage jordägaren halft, och halft den som hitte. Är thet gammalt mynt, gull, silfwer, koppar, metall eller andra konststycken, så bör han thet Konungen biuda. Löser Konungen thet in, gifwe honom fulla värdet och en åttondel ther- til; then lösn behålle han som hitte*». Dessa bestämmelser äro bibehållna äfven i 1864 års strafflag.

som Sweriges Lag Oss i så måtto tillägger/ wele Wij här med och i thetta Wårt påbudz kraft alfwarligen befallat och åtwarnat hafwa alla them som sådant Mynt i Silwer och Gull eller annat slikt som förberört är upfinna/ at the ingalunda sig fördrista något ther utaf at undandölja/ förskingra/ försmälta/ eller på annat sätt förwandla/ utan så snart the sådant påbitta/ strax anten Oss sielfwe eller Wäre Gouverneurer och Landzhöfdingar thet tilkänna gifwa/ skolandes thesse strax på sådan erhållen kundskap förplichtade wara/ Oss uti underdånighet tilskrifwa/ och en anständig berättelse giöra/ både om sielwa Fyndet och orten ther thet funnit är/ så Wij utan drögmål then anstalt wele låta giöra/ at theras andeel må them aflöst blifwa/ men Wår och Cronones efter Lag förbehållen. Wi wele ock/ ther Wij then uprichtigheten hos finnaren förspörje/ at han ingen ting undandöljer/ utan alt redeligen uptäcker/ förutan then anpart/ som honom efter Lag tilkommer/ honom jämwäl med något nådetekn ihog komma/ äfwen som ther emot then/ hwilken så förgäten af sin plicht finnes/ at han sådant hittat godz anten aldeles förtiger/ försmälter/ eller annorstädes här och ther i Riket försäljer/ eller och utrikes förskickar skal såsom här ofwanföre berört är/ achtas och hållas för en sådan/ som Oss och Cronan Wår rätt söker at försnilla/ och förthenskul såsom thetta Wårt påbudz öfwerträdare strängeligen efter Lag straffat warda. Här alle som wederböre/ enkannerligen Wår Öfwerståthållare i Stockholm/ General-Gouverneurer, Gouverneurer och Landzhöfdingar/ Häradzhöfdingar/ Befallningzmän och andre flere Wäre och Cronones Betiente/ hafwa sig hörsamligen at efterträta/ låtandes åhrligen hwar å sin ort noga efter sådant spörja; På thet slike underslef måtte förtagas/ och sådane gamble loflige ting til Fäderneslandetz heder/ så ock för curiositet skul bibehålle warda. Til yttermera wisso etc.

CAROLUS.

Den förut nämnda fornminnesstadgan af 1828, den första, som till en helhet sammanfattar och förklarar alla gällande bestämmelser om fornminnesvård, anger sitt syfte och ändamål sålunda:

»Att som erfarenheten vid flera tillfällen ådagalagt, att de särskildta tid efter annan af Konung och ständer meddelta föreskrifter och påbud rörande vården och bevarandet af forntidens minnesmärken kommit i glömska och förgätnhet, hvaraf händt, att flere sådana till upplysning för Rikets Historia viktiga föremål gått förlorade; alltså hafwe wi i *Nåder* funnit angeläget att med nådige efter nuwarande tid lämpade förändringar, uplifwa ofwannämnda föreskrifter, samt i sådant afseende i detta ämne i *Nåder* stadga, som följer: — — — —»

Paragraf 3 af denna stadga, hvilken afhandlar kyrklig fornminnesvård, innehåller dels mycket noggranna bestämmelser om inventering och förteckning af kyrkornas tillhörigheter, dels i anslutning till *kyrkolagens* bestämmelser i 26 kap. 6 § följande passus: »— — — så må *Församlingen* icke utan *vårt nådiga tillstånd afyttra i dess kyrka varande sådana skrudar, bilder, klenoder, kärl eller icke väggfasta målningar; och om Församlingen vill dem aflåta, skola de först oss och kronan hembjudas på sätt om fynd i 6 § sägs*». Denna paragraf är i full öfverensstämmelse med den redan citerade paragrafen i 1734 års lag om nedgrafven skatt etc. För öfrigt innehåller 1828 års stadga bestämmelser om närmare angifna fasta fornlemningars fredande samt om sättet för jordegaren att eventuellt få dem borttagna, garanti för onödig tunga för jordegaren vid deras undersökande o. s. v., bestämmelser, som i det närmaste oförändrade öfvergått i ännu gällande författning af 1867¹.

¹ 1 §. Alla fasta fornlemningar, bevarande minnet af fäderneslandets inbyggare i forntiden, äro ställda under lagens hägn, och få således icke af jordens egare eller innehafvare eller annan person förändras, rubbas eller förstöras under annat vilkor, än här nedan i 3, 4 och 5 §§ stadgas

3 §. Vitterhets-, Historie- och Antiquitets-akademien eger att, genom Riksantiquarien eller särskildt utsedd person, efter skedd tillsägelse åt jordens egare eller innehafvare, låta uppresa och iståndsätta kullfallna runstenar och andra forntida minnesmärken samt afteckna och medelst gräfning, eller på annat sätt, undersöka fasta fornlemningar under villkor, att egaren eller innehafvaren af jorden skall åtnjuta ersättning för honom möjligen derigenom förorsakad skada eller kostnad. Efter slutad undersökning skall fornlemningen, så vidt möjligt är, i det yttre återställas i sitt förra skick.

4 §. 1 mom. Fast fornlemning, som redan nyttjas till åker, äng eller betesplats, må fortfarande för sådant ändamål brukas, dock ej till större djup än hittills skett.

2 mom. Åstundar egare eller innehafvare af jord, för tillämnadt byggnads- eller odlingsföretag eller af annan orsak, att i vidsträcktare mån än i mom. 1 nämnts bruka eller att eljest begagna, förändra eller borttaga någon fast fornlemning, tillkännagifve det, med bilagd noggrann beskrifning öfver fornlemningen, å landet hos närmaste kronobetjent och i stad hos magistrat, hvilka det åligger att genast derom göra anmälan hos K. Bfhde i länet, som bör handlingarne till Vitterhets-, Historie- och Antiquitets-akademien insända. Akademien eger derefter afgöra, huruvida ansökningen må med eller utan vilkor bifallas, — — — —

3 mom. Vitterhets-, Historie- och Antiquitets-akademien eger, i händelse bifall lemnas att förändra eller borttaga sådan fornlemning, förut låta densamma

Hufvudskillnaden mellan stadgan af 1828 och författningen af 1867 ligger dels i den senares lossande af kyrkolagens stränga förbud mot försäljning genom dess ersättande med ett åläggande för kyrkorna, att, innan någon försäljning af deras gamla inventarier får ske, hembjuda dem åt kronan¹, dels i bestämmelsen, att sådana inventarier — alltså innan hembjudan till försäljning blifvit gjord och de på detta sätt blifvit frigifna — skola väl vårdas och, att, ifall de *»icke mera för kyrkans bruk användas, tjenligt förvaringsrum i kyrkan eller*

närmare besigtiga och afteckna, eller vid förändringen eller borttagandet låta någon person å akademiens vägnar närvara; dock må icke egaren eller innehafvaren af jorden oskäligt uppehåll eller olägenhet deraf tillskyndas. Om i sådan fornlemning anträffas lösa fornsaker, skola dessa K. M:t och kronan hembjudas.

7 §. En hvar, som genom sprängning, nedrifning, gräfning, plöjning eller på annat sätt olofligen rubbar, undanrödjer, förstör eller på annat sätt ofredar fast fornlemning, straffes, efter omständigheterna, med böter från 5 till 500 kronor, om det befinnes, att han känt eller bort känna, att det var en fornlemning, och vare pligtig att, så vidt möjligt är, återställa densamma i dess förut varande skick. Treddas han att sådant fullgöra, må återställandet på hans bekostnad verkställas.

Om härvid lösa fornsaker hafva anträffats, skola dessa till statens Historiska Museum aflemnas; och ankomme på pröfning, huruvida någon ersättning för desamma må gifvas.

9 §. Äldre kyrkor, utmärkta genom ovanligt byggnadssätt eller åldriga arkitektoniska prydnader, eller vid hvilka något historiskt minne är fästadt, eller som äro försedda med målningar och inskrifter å hvalf, tak och väggar, må ej nedbrytas, förändras eller till annat ändamål användas, ej heller målningar och inskrifter genom rapping eller ny målning utplånas, innan anmälan i vederbörlig ordning blifvit hos Konungen gjord, på det Konungen, efter vederbörandes hörande, må efter omständigheterna kunna afgöra hvad som bör bibehållas eller genom afteckning och beskrifning åt efterverlden bevaras innan nedbrytning eller ändring företages.

Samma lag gälle äfven öfriga, kyrka tillhöriga byggnader samt äldre grafvårdar och andra fasta minnesmärken, som i kyrka eller å kyrkogård förefinnas, enskilda slägters eller personers rätt i afseende å dylika minnesmärken dem oförändradt förbehållen.

Då till K. M:t ingifves underdånig anmälan rörande väckt fråga om rifning eller ändring af kyrka eller del deraf, skall uppgift tillika meddelas, huruvida kyrkan eger några donationsmedel, afsedda för underhåll af kyrka, grafkor, graf, minnesvård eller inventarier.

10 §. Finnes i kyrka, grafkor eller eljest i kyrkas hus och förvaringsrum rörligt gods, som tjenar att bevara minnet af forntidens bruk och konstfärdighet och icke tillhör enskild person eller slägt, såsom gamla skrudar, bilder, altartafflor, kors och krucifix, klenoder, kärl, dopfuntar, rökelsekar, aflatsskrin, fattigbössor, primklockor, icke väggfasta målningar och andra konstarbeten, minnesvårdar och grafstenar, epitafier, banér, vapensköldar, sorgfanor, vapen och rustningar, gamla bref och skrifter, må sådana, i öfverensstämmelse med Kyrkolagens stadgande i 26 Kap. 6 §, icke till enskilda personer, inhemska eller utländska samlingar aflåtas, utan att förut hafva varit K. M:t och kronan hembjudna, vid ansvar — — —

Finnas runstenar i kyrkas golf inlagda och blottställda för nötning, skola dessa uttagas och fristående på lämplig plats uppställas. Vill församlingen icke bestrida den härmed förenade kostnad — — —

Vill församling låta omgjuta ringklocka, å hvilken finnas inskrifter, böra dessa upptecknas och Vitterhets-, Historie- och Antiquitets-akademien delgifvas. Äro inskrifterna tecknade med runor eller andra medeltidens bokstäfver, eller finnas å klockan bilder och figurer af ovanlig beskaffenhet, skall noggrann afteckning deraf bemälda akademi tillställas så tidigt, att akademien, om så finnes nödigt, må kunna låta besörja jemförelse af denna afteckning eller taga aftryck af dessa inskrifter och figurer, innan klockan omsmältes. Om församlingen vill afyttra sådan till omsmältning bestämd ringklocka, skall den först K. M:t och kronan hembjudas på sätt om fyndt sagdt är.

dess hus» beredes dem, dels i inskränkandet af skyldigheten att hembjuda kronan andra fornfynd till inlösen än guld, silfver och koppar¹.

Till lämplig jämförelse med ingressen till stadgan af 1828 torde äfven ingressen till »*Kungl. Maj:ts nådiga förordning angående minnesmärkens fredande och bevarande gifven Stockholms slott 29 nov. 1867*» böra anföras. Den lyder sålunda:

Vi Carl etc. göre veterligt, att, sedan hos oss Rikets ständer i underdånighet anhållit om utfärdande af ny författning till skyddande af fäderneslandets fornlemningar med stadgande af tjenliga ansvar och vitesbestämmelser för förstöring af desamma samt vår Vitterh. Hist. och Antiqv. Akademi på vår nådiga befallning afgifvit underdånigt utlåtande och förslag i ämnet, hafva vi efter justitiekanslärsembetets hörande funnit godt att, med upphäfvande af» etc.

Det framgår häraf, att hvarken till stadgan af 1828 eller förordningen af 1867 riksdagen på annat sätt medverkat, än att Kungl. Majt. vid den förras utfärdande förklarar sig endast vilja därmed upplifva de föreskrifter och påbud, som konung och ständer förut meddelat —; och att riksdagen före den senares utfärdande hos Kungl. Maj:t i underdånighet anhållit om en ny fornminnesförfattning, med afstående alltså från den egna medbestämmingsrätt, som Kungl. Maj:t dock själf i 1828 års »nådiga stadga» erkänner.

Jag vill redan här framhålla detta, därför att det synes mig, som om de ytterst viktiga rent ekonomiska intressen, som beröras af en fornminneslagstiftning, hvilken har till sitt icke minsta ändamål att skydda en väsendtlig del af landets nationalförmögenhet från förstöring eller förskingring, måste, om den öfverhufvudtaget skall kunna blifva fullt effektiv, kräfvat en samverkan mellan båda statsmakterna af annan art än den, som endast ligger i en underdånig skrifvelse från riksdagen.

Innan vi gå vidare, torde det vara lämpligt att kasta en blick på fornminneslagstiftningen i våra grannländer *Finland, Norge och Danmark*.

¹ 8 §. 1 mom. En hvar, som i jorden, i vatten, i gamla byggnader eller annorstädes finner forntida mynt, vapen, redskap, prydnader, kärl eller andra fornsaker af guld, silfver eller koppar, skall, till fullgörande af den honom enligt lag åliggande skyldighet att fyndet till staten hembjuda, de funna mynten eller fornsakerna, utan att desamma genom brytning, filning, skurning eller på annat sätt skada, omsorgsfullt förvarade ofördröjligen inlemnade antingen till närmaste kronobetjent eller omedelbart hos K. Bfhde, med noggrann uppgift om fyndstället, sättet, huru fyndet blifvit anträffadt, om någon fast fornlemning finnes i grannskapet, med hvad mera kan till upplysning i ämnet tjena. K. Bfhde besörje ofördröjligen fyndets insändande, eller, om detta icke lämpligen kan ske med posten, afgifve skriftlig anmälan till Vitterhets-, Historie- och Antiquitets-akademien. Finnes akademien hela fyndet eller någon del deraf böra för statens samlingar inlösas, erlagge då för det som inlöses af guld eller silfver fulla metallvärdet med en åttendedels förhöjning, samt för koppar hvad utöfver metallvärdet kan anses motsvara fyndets vetenskapliga värde. — — —

3 mon. Den som undandöljer, nedsmälter, förskingrar, bortskänker eller föryttrar sådant fynd, som i 1 mom. omtalas, innan det varit K. M:t och kronan hembjudet, miste utan lösens hvad han af fyndet eger kvar och böte dubbla värdet af hvad han deraf nedsmält, förskingrat, bortskänkt eller föryttrat.

De i Finland gällande bestämmelserna, hvilka ega samma historiska utgångspunkt som våra egna, innefattas i ett kejsarligt reskript af den 2 April 1883.

Med den skillnad att *Arkeologiska kommissionen* här öfverallt träder i stället för *Vitterh. Akad.* och *Riksantikvarien*, öfverensstämmer den gällande finska fornminnesförordningen i väsentliga delar med den svenska. Olikheter finnas dock. Så skola i Finland *alla* fornfynd hembjudas kronan till inlösen, och skall finnaren, om inlösen sker, erhålla fyndets fulla värde med tillägg af en fjärdedel. För försäljning af kyrkliga fornminnen fordras domkapitlens medgifvande, hvarefter förfarandet i det närmaste sammanfaller med det svenska, dock lemna slutorden »*där kommissionen det äskar, för kronans räkning inlösa föremålen*» åtminstone tillfälle till en tolkning, som icke lemna fritt åt församlingarna att sjelfva bestämma prisen på desamma.

Norge fick den 13 juli 1905 en ny fornminneslag, som synes mig ganska väl tillfredsställa krafven på en förnuftig lagstiftning i ett vidsträckt men glest bebygdt land, för hvilket det är en stor nationell angelägenhet att väl förvalta sitt antikvariska arf.

Enligt denna lag får ingen forntidslemning restaureras, rubbas eller borttagas, utan att anmälan blifvit gjord och tillåtelse gifven. För öfvervakandet af dessa bestämmelser och för tillvaratagandet af fynd och utförandet af undersökningar är landet indeladt i fem distrikt med museerna i *Christiania, Bergen, Trondhjem, Stavanger* och *Tromsö*, hvilka därför samtliga åtnjuta statsanslag, såsom statens representanter och målsmän. Det ena museet får icke utan det andras medgifvande företaga gräfningar inom eller köp af fornfynd från dess gebit. Museernas eller, när det gäller fasta medeltidslemningar, *Forening til Norske for-tidsmindesmerkers bevarings* beslut i olika fornminnesfrågor kunna öfverklagas hos *Kirkedepartementet* och dettas beslut hos konungen. Alla lösa fornfynd skola genast anmälas antingen direkt till vederbörligt museum eller indirekt, genom länsmanen. Gör museet sin rätt till fyndet gällande, erhålla finnare och grundegare en godtgörelse, som för hvar af dem skall utgöra hälften af fyndets metallvärde, om det är af guld eller silfver, med passande tillägg, dock icke mindre än 10 %. Är fyndet icke af guld eller silfver, fastställes godtgörelsen af amtmanen i händelse af icke uppnådd enighet med museet. Lösa fornminnen från tiden före reformationstiden få icke utan kyrkodepartmentets samtycke utföras ur landet. Öfverträdandet af lagen straffas med böter från 1 till 5,000 kr. samt med konfiskering af undangömda föremål eller, om de redan äro sålda, utgifvande af deras värde.

I Danmark finnes intet lagligt skydd för fasta fornlämningar, hvilka icke ligga på kronans eller kyrkans grund. De senare få liksom kyrkorna sjelfva icke rubbas eller förändras utan ministeriellt tillstånd. De förra kunna emellertid med egarens goda medgifvande genom nationalmuseet fridlysas, och denna fridlysning på frivillighetens väg har skett i stor utsträckning. Beträffande lösa fynd verkar den gällande danska fornminneslagstiftningen, på grund af den ännu rådande lagen om *danafæ*, hvilken tillerkänner kronan »guld, sølv og anden skatt», så, att dylika fynd utan vidare skola öfverlämnas till staten, som sedan genom sina organ betalar deras metallvärde. Detta kan visserligen ofta af

hänsyn till nödvändigheten af att motverka fyndens undanstickande ökas med en dusör, men något verkligt rättskraf härpå äger icke finnaren.

Nationalmuseet i Kjöbenhavn innehar öfverinseendet öfver den danska fornminnesvården, och brukar såsom sina organ äfven en del landsortsmuseer, hvilka delvis på den grund åtnjuta statsanslag. Af fynd, som inlemnas till dessa museer eger nationalmuseet rätt att mot ersättande af utbetald lösen och andra kostnader ur de sålunda gjorda förvärfven uttaga, hvad det finner behöfligt för sina samlingar. Samma rätt eger det också beträffande de statsunderstödda museernas öfriga förvärf. I båda fallen äro naturligtvis gåfvor oantastliga.

Beträffande danska fornsaker är det dessutom mellan museerna i Kjöbenhavn uppställt vissa tidsgränser, så att nationalmuseets 1:sta afdelning samlar till medeltidens början, då 2:dra afdelningen tar vid och fortsätter till 1660. Därpå kommer folkemuseet till närvarande tid, dock med rätt äfven för konstindustrimuseet att samla danska ting efter 1800. Denna bestämmelse gäller naturligtvis icke gåfvor, hvilka fritt få mottagas och utställas.

Kyrkornas gamla inventarier få icke utan kultusministeriets medgifvande försäljas eller deponeras, det senare endast på nationalmuseet eller provinsmuseerna, hvarvid nationalmuseet alltid har företrädet. Depositionssystemet spelar emellertid en mycket liten roll, ej minst på grund däraf, att nationalmuseets 2:dra afdelning förfogar öfver ett årsanslag för att därmed understödja de församlingar, som önska sätta sina gamla kalkmålningar, grafstenar och bildverk i det skick, att de åter kunna fylla sin plats i kyrkorna. Museet öfvervakar och leder restaurerings- och konserveringsarbetet.

II. Kritik.

Det kan icke bestridas, att den svenska fornminneslagstiftningen såsom lagstiftning ända till 1867 fullt motsvarade tidens kraf och var fullt betryggande för de faror, som dittills hotade landets konst- och fornminnen. Att 1867 års förordning i flera punkter blef så lös, eller lät oss säga liberal, var en naturlig följd af tidens allmänna uppfattning. Något klander öfver den formulering, den erhöll, skulle därför vara oriktigt; klandret gäller det förhållandet, att den så länge, oaktadt de fullständigt ändrade tidsförhållandena, och oaktadt de många ropandes röster, som höjts mot densamma, fått bestå oförändrad ända tills nu, medan man däremot tekniskt omlagt en del förhållanden, som stå i närmaste beröring med fornminnesvården såsom Vitterh. akademiens och statens hist. museums tjänste- och lönestat, statuterna för Vitterh. akad. och reglementet för riksantikvariern. Det skulle naturligtvis varit i hög grad önskligt, att alla dessa frågor kommit att behandlas i ett sammanhang. Reformen och löner stå ofta i ett märkeligt förhållande till hvarandra.

Den svenska fornminnesförordningen af 1867 är endast en Kunglig förordning och kan ju såsom sådan icke stå i strid med allmän lag. Formelt måste den alltså underordna sig denna eller åtminstone framhålla, att den gör så. Därför åberopar den också, när det gäller kyrk-

liga antikviteter, kyrkolagen och, när det gäller fynd, finnarens »*enligt lag åliggande skyldighet att fyndet till staten hembjuda*».

Men då man tydligen materiellt velat vinna något nytt: dels lindrandet af den tunga, som hembjudandet af alla möjliga fynd innebar, ett påbud, som genom sin stränghet var svårt att efterleva och därför också föranledde ständiga öfverträdelser, dels frigifvandet af de kyrkliga antikviteterna, så att dels statssamlingarna på lättaste sätt skulle kunna skaffa sig, hvad de kunde anse sig behöfva, dels församlingarna på samma gång sättas i tillfälle att realisera det andra —, skräpet och det, som man ansåg ega endast materiellt värde, för att skaffa medel till nödvändigare kyrkliga behofs fyllande, nöjde man sig med en bestämmelse, som ålade vederbörande att först hembjuda sin vara åt Kungl. Maj:t. Därmed kunde man under alla förhållanden hålla sig *a jour* med frågorna; och penningar att inlösa, hvad man behöfde af det, som icke lemnades såsom deposition, kunde man alltid skaffa. Prisen voro också ännu ganska blygsamma.

Det var emellertid icke en gång förköpsrätt K. M:t härvid förbehållit sig; och när det gäller kyrkoklockor, dessa de såväl konstnärligt som antikvariskt ofta viktigaste af alla kyrkliga fornminnen, kan Kungl. Maj:t icke ens genom att betala deras dubbla värde hindra församlingarna från att låta gjuta om dem, om t. ex. i något fall den gamla rotade uppfattningen, att den en gång vigda malmen skall lefva kvar i den nya klockan, ännu skulle visa sig lifskraftig.

Församlingarna kunna nu en gång för alla skaffa sig fria händer beträffande alla sina gamla kyrkoinventarier genom att göra kronan ett hembjudande, en åtgärd, som, genom att priset sättes så högt, att det för Kungl. Maj:t blir oantagligt, endast får en rent formell betydelse. Skulle man icke redan hafva lämplig spekulant, kan man sedan blott lugnt afvakta bättre försäljningskonjunkturer. Mera tillmötesgående kan staten icke gärna visa mot det privata antikvitetsjobbandet, hvilket också, om icke en damm oförtöfvadt sättes däremot, snart torde komma att föra oss in i en mindre uppbyggelig dans kring guld-kalfven.

Det är en lycka i olyckan, att vår på denna punkt så bedröfliga fornminneslagstiftning icke är känd i utlandet. Vi skulle nog eljest inom år och dag få se ett mångmillionbolag startas, som snart skulle göra hvarje ytterligare lagstiftning obehöflig.

När biskop Bang, som hetast pläderade för att åt Trondhjems domkyrka, om det också skulle kosta 100,000 kr., förvärfva *Köpingsaltaret*, gick han dock ut från den uppfattning, att svensk fornminneslagstiftning förbjöde ett afhändande utan Kungl. Maj:ts tillstånd, men antog, att ett sådant genom diplomatisk bemedling dock skulle kunna utverkas. Nu torde väl *Köpingsaltaret* under alla förhållanden vara skyddadt mot norska planer, sedan man väl äfven i Norge fått klart för sig, att det icke gärna kan hafva tillhört Trondhjems domkyrka; men priset 100,000 kr. är nämndt, och det är detta, som måste vålla förskräckelse. Ty det priset är alldeles icke för högt i förhållande till världsprisen på konstsaker af denna höga rang. Men vårt land eger mer än ett hundratal medeltida kyrkliga skulpturverk af i genomsnitt samma värde.

Den förut tryckande införseltullen å konstsaker till Amerika är nu upphäfd, och resultatet har blifvit en alltmera ökad efterfrågan på den europeiska marknaden. Från den ena efter den andra af de stora europeiska konstauktionerna mäles det om svindlande pris på gamla konstsaker af rang, speciellt medeltida kyrklig konst. Hvad skulle icke den lidelsefulle specialisten på medeltidskonst *Pierpont Morgan* vilja betala för t. ex. *St. Göran i Stockholms storkyrka* eller *Sturealtaret i Vesterås domkyrka*? Hvad betyder öfver hufvud för Herr *Morgan*, om han i Sverige placerar en bagatell af 5 eller 10,000,000 dollars för att därmed bringa en medeltida konstvaluta, som numera knappast något annat land än Sverige kan bjuda honom, i tryggad amerikansk hamn?

Men hvad skulle dessa Judaspenningar betyda för oss i förhållande till de oersättliga ideela värden, som för desamma gingo förlorade.

Fråga *Lüneburg*, hvad den halfva million mrk, staden fick för sin rådhuskatt, betydt för densamma i förhållande till förlusten af den enastående silfverskatten. Skatten är borta, penningarne äro slut, fattigdomen och skammen stå kvar; och dock gällde det här icke att föra den ur landet; den gick endast från *Lüneburg* till *Berlin*.

Nu föreställer sig kanske någon, att detta endast är skrämskott och onödig skugggräsla, i ty att vi hittills klarat oss ganska väl med 1867 års förordning och Kungl. Maj:t, ifall en temporär eller lokal fara verkligen uppstode, nog skulle kunna afvända densamma genom att falla tillbaka på den afdankade kyrkolagen och helt enkelt förbjuda en försäljning. Det kan Kungl. Maj:t nog göra, och det har Kungl. Maj:t också gjort flera gånger, när människor i sin hjärtans menlöshet bedt om lof att få sälja; och många församlingar hafva också fogat sig efter ett sådant förbud. Men det är icke Kungl. Maj:t, som dömer om lagens efterlefnad, och ingen domstol i vårt land torde döma någon för öfverträdelse af ett förbud, som icke längre har stöd i lagen, hvilken i stället ger den allra nättaste anvisning på sättet att gå tillväga för att fritt kunna *till enskilda personer, inhemska eller utländska samlingar aflåta rörligt (kyrko)gods, som tjänar att bevara minnet af forntidens bruk och konstfärdighet.*

För öfrigt skola vi ingalunda inbilla oss, att det icke under den gångna tiden skett någon skada. I ganska många fall har ett hem-bjudande till kronan gjorts, ett afslag lämnats och en försäljning till enskilde däraf blifvit följden. Kulturhist. museet eger åtskilliga på detta sätt afhända kyrkliga föremål, som vi ofta med ganska kännbara uppoffringar fått hindra från att glida ut i den allmänna handeln, eller rädda ur densamma; och jag skulle kunna nämna en privatsamling i hufvudstaden, som innesluter märkliga ting i silfver, brons m. m, hvilka ännu för icke längesedan varit en verklig prydnad för sina respektive kyrkor. I detta speciella fall är det ju en lycka, att föremålen förvärfvats under den starkaste personliga ansvarskänsla. Hela samlingen är nämligen testamenterad till Stockholms stad. Men låtom oss tänka oss, att detta icke varit fallet, att samlingen vandrat utomlands och efter en eller annan generation splittrats på skilda händer, sedan minnet om dess ursprung förbleknat —; då hade, på grund af vår bristfälliga fornminneslagstiftning, den stora olyckan inträffat, att ett viktigt en gång säkert registrerad forskningsmaterial icke blott gått för-

loradt för landet, utan, hvad långt värre är, blifvit starkt reduceradt till sitt vetenskapliga värde.

Men äfven i ett fall som detta, där en verklig olycka genom personlig ansvarskänsla förekommit, är det ingalunda bra, som det är. Det skulle dock varit bättre, att dessa klenoder fått stanna kvar i det tempel, till hvilka de hörde, än att ingå i ett museum.

När staten för en del år sedan fick inlösa den härliga *Knifstakannan för 6,000 kr.* för att hindra dess försäljning till enskild person, gjorde staten visserligen en mycket god affär, och staten skulle nog ännu kunna göra många sådana affärer; men det är frågan, om det likväl icke är en ännu bättre affär att slippa köpa sådana ting, och dock se dem såsom delar af vår konstnärliga och antikvariska nationalförmögenhet i väl skyddadt förvar i den mileu, i hvilken de höra hemma. Sex tusen kronor för en silfverkanna och ett par tusen kr. då och då för ett altarskåp, om hvilket det dess bättre icke funnits någon svårare konkurrens, det kan naturligtvis den svenska staten eller kanske rättare sagdt statssamlingarna i Stockholm, till hvilka hela vår fornminneslagstiftning ytterst syftar, orka med; men skola vi börja röra oss med världspriser, fruktar jag för, att såväl statsmuseerna som alla kommun- och föreningsmuseer med eller utan statsanslag äro uttröttade, innan ens den första millionen blifvit öfverskriden.

Det är då godt att i tide hafva satt en lagens lås för landets kyrkliga konstförråd, dessa ideella skatter, hvilka, samlade under förgångna tider i fromt ändamål, ingalunda få förskingras af den generation, som mottagit dem såsom ett arf att förvalta.

Så utomordentligt liberal som 1867 års förordning är, när det gäller att för försäljning frigöra de gamla kyrkliga inventarierna, tycker man, att densamma åtminstone icke skulle fresta till öfverträdelser. Och dock går det icke ett år, utan att ett större eller mindre antal kyrkliga inventarier, utan förut skedd hembjudan, lämna kyrkorna eller de kyrkans hus, där de enligt lagen skola bevaras. Ren *annektering*, *försäljning* och *deponering* äro namnen på de trenne olagliga vägar, på hvilka denna kyrkornas uttömning försiggår. Att sådant öfverhufvudtaget är möjligt beror till dels på den nästan fullständiga frånvaro af den inspektion af kyrkorna, hvilken åligger riksantikvariern. Nu är detta visserligen ett åliggande, som med den arbetsbörd, under hvilken denne strängt belastade ämbetsman dignar, *de facto* icke kan utföras af honom ensam; hvadan det ingalunda vore riktigt att göra honom personligen ansvarig för det *laisser aller*, som måste följa af ett i sig själf ohållbart system.

När en gång, och må vi hoppas snart, genom ett eventuellt minskande af riksantikvarierns arbetsbörd, någon tid kan blifva honom öfrigt för kyrkoinspektioner, skulle det vara särskildt rådligt, att dessa först företogos i sådana kyrkor, som tillhöra patronella pastorat eller i det hela domineras af något större gods. Hvar finnes den berömda Brahe-taflan från Kågeröds kyrka, S:t Olofs kyrkas rökelsekar, andra kyrkliga klenoder att förtiga? Jag har vid undersökningar rörande detta slag af

kyrkoutrensning, som jag anser böra räknas in under annekteringsbegreppet, funnit, att patronus i regel handlat i god tro. Han har ansett sig, då det åligger honom att vidmakthålla kyrkan och han på den grund disponerar öfver hennes inkomster, också kunna förfoga öfver hennes inventarier. Men det kan också vara skäl att söka i prästgårdar samt hos kyrkovårdar och klockare, hvilka äfven de understundom i all välmening tyckts förväxla sina egna vindar eller — förmak med de kyrkans hus, i hvilka kyrkans gamla inventarier skola förvaras.

Så komma vi till försäljning utan förut skedd anmälan. Det händer mer än ofta, att många år förgå, efter det en sådan försäljning skett, innan den af en tillfällighet eller genom icke officiella väktare bringas till Vitterhetsakademiens och riksantikvariens kännedom. Jag vill här endast nämna några rön ur min egen långa erfarenhet.

När Falkenbergs kyrka härom året utan anmälan sålde sitt gamla inventarium, däribland en präktig ljuskrona med den rörande testamentariska bestämmelsen: *Guds hellige Nafn till Aere, Falkenbergs Kirke til Sirat er denne Lysekronc foræret till en Hukommelse for woris paa rörende Venner* — — —, var det först genom mitt meddelande af denna handling, sedan jag dess värre kommit ett par timmar försent för att rädda de tre kronorna från att gå ur landet, som vederbörandes uppmärksamhet riktades därpå, naturligtvis utan något verkligt resultat. Lyckades det mig icke att rädda ljuskronorna från Falkenberg, lyckades det däremot beträffande delar af kyrkans gamla renässansaltare och primklockan från Weinge; men det berodde på, att det utländska ombudet icke hade fullmakt att köpa mer än sjålfva kronorna. Hos antikvitetshandlande i Kjöbenhavn har Kult. museet mer än en gång återbördat svenska kyrkobilder och kärl, som redan i all stillhet glidit ut ur landet; och på de Hammerska auktionerna i Stockholm för några år sedan såldes en anseelig samling svenska medeltida kyrkobilder, bland hvilka Kult. museet förvärfvade jämte andra en förträfflig S:t Anna-bild med Maria och Kristusbarnet, från Östergötland, och Göddelöfs kyrka den präktiga Östgötadopfunten, som nu lyckligtvis pryder denna kyrka. I färskaste minne står den ännu oafgjorda frågan om Okome gamla kyrkas präktiga renässansinredning, hvilken församlingen mot Kungl. Maj:ts bestämda förbud, efter den nya kyrkans uppförande sålde till en antikvitetshandlande, från hvilken Kult. museet, när den hotades att förvandlas till matsalsmöbler, i sista stunden räddade densamma för att åter hembjuda den åt församlingen. Exemplen kunde mångdubblas, men de anförda torde här göra tillfyllest.

Återstår så depositionssystemet, det i många afseenden betänkligaste, därför att det seglar under en meleradt vetenskaplig och fornminnesvårdande flagga. Det må då först framhållas, att detta system är i lika hög grad stridande mot lag och förordning som de båda förut nämnda formerna för kyrkoutrensning. Det är ett af Kungl. Vitterhetsakademien fritt sanktionerat institut, naturligtvis gjordt i bästa afsikt, men därför icke mindre betänkligt, ej minst därför, att man icke gärna kan begära, att församlingarna skola respektera en fornminnesförordning, som icke

respekteras af den myndighet, som är satt att vara dess högsta väktare. Det är naturligtvis icke svårt att finna de orsaker, som framkallat denna modernaste form af bildstorm. Protestantisk kyrklig purism och steril prydlighetskänsla å ena sidan, falskt museinit och missriktad fornminneskärlek å den andra hafva tillsammans skapat denna svåra form af kyrklig fornminnesmissvård.

Det är ej nog med att Vitterh. Akad., alias Riksantikvarien, alias Statens hist. museum, själf tagit sig denna rätt; de hafva också med en rörande frikostighet meddelat den åt andra, endast med det förbehållet att i sin ordning få gallra i det sålunda samlade provinsmaterialet. Så snart därför ett museum nybildats, har det sökt att förvärfva ett sådant depositionspatent och med detta, jag skulle helst vilja kalla det kaparebref, i hand har man sedan gjort sin razzia genom provinzens kyrkor. På ej så få ställen har man på grund af obekantskapen med lagen trots sig vara tvungen af ett sådant bref och den icke så sällan pockande tonen i de ansökningar, som blifvit en följd af desamma, att utlemna sina bilder. Ingenstädes har denna bildstorm under den sista tiden gått så grundligt fram som öfver Lunds stift.

Naturligtvis medgifver depositionstagaren aldrig inför andra, att han tagit en enda sak från kyrkorna, utan att det varit strängt nödvändigt för att skydda dess bestånd: än är bilden utsatt för att skadas af en rykande kakelugn, såsom fallet var med den härliga Kristusbilden i Östra Vrams triumfbåge (Fig. 2 o. 3), än ligga bilderna uppe i tornet, än i vapenhuset, än står dopfunten ute i ett uthus o. s. v. Allt detta är naturligtvis i många fall både sannt och mycket beklagligt. Men tänk om vi, i stället för att begagna oss af denna missvård för att få vår museihunger stillad, använde den för att väcka kyrkornas målsmän till eftertanke om vikten och betydelsen af föremålens samvetsgranna skyddande, bevarande och återuppställande på sina gamla platser, hvad det betyder ej blott för det religiösa men också för det historiska sinnet, att i det gamla tämplet, där släkten efter släkten vandrat fram, den nya tiden växer samman med den gamla i de ting, denna lemnat i arf. Det är dessutom alldeles icke säkert, att de »räddade» kyrksakerna få det bättre på museet, där de flyttas från den ena salen till den andra eller magasineras tills vidare. Under alla förhållanden medför nedtagandet och transporten ofta de vanskligaste följder för de gamla bildverken. Jag vill härvid visserligen icke bestrida, att depositionstagaren både kunnat handla i bästa uppsåt vid sin utrensning af de gamla tämplen och i enstaka fall också därmed gjort en god gärning, lika väl som att han på grund af Vitterh. akademiens patent trots sig vara i sin lagliga rätt.

Äfven Kulturhist. museet i Lund har en gång skaffat sig ett sådant depositionstillstånd. Men den här tidigt vaknade uppfattningen af kyrkornas rätt att själfva få behålla sina minnesskatter gjorde, att det aldrig kommit till någon större användning och i de få fall, då det användts, så godt som uteslutande omfattat inventarier från redan rifna kyrkor. Sedan det emellertid gått upp för oss, att hela depositions-systemet var olagligt, hafva vi naturligtvis också öfvergifvit detsamma. Hvad vi ännu innehafva af deponerade dekorativa kyrkliga ting, skola vi också med tillfredsställelse se återbördadt till respektive kyrkor,

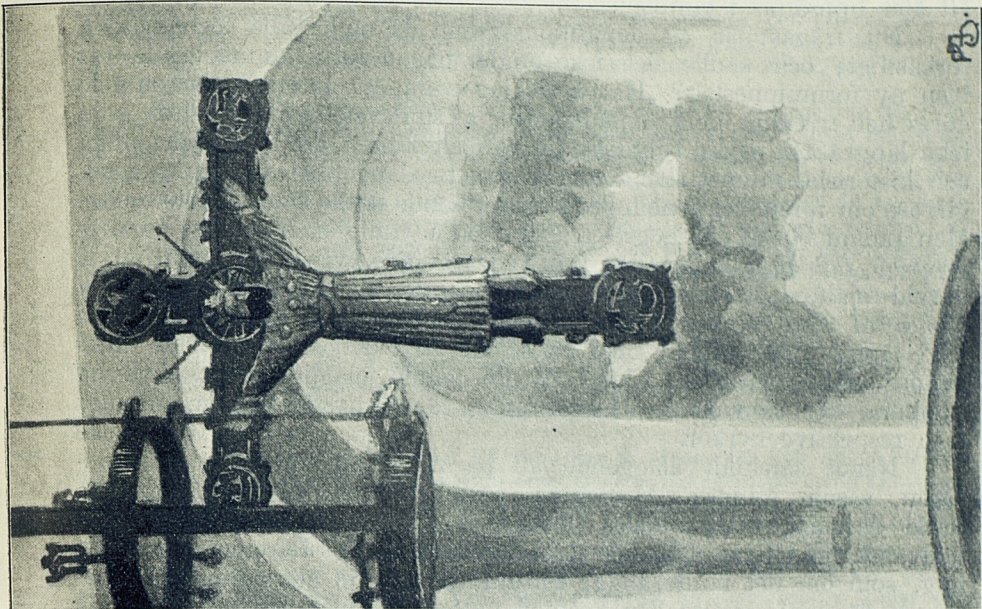

Fig. 3. Ö. Vramskrucifixet på sin nya plats i Lunds universitetsmuseum.

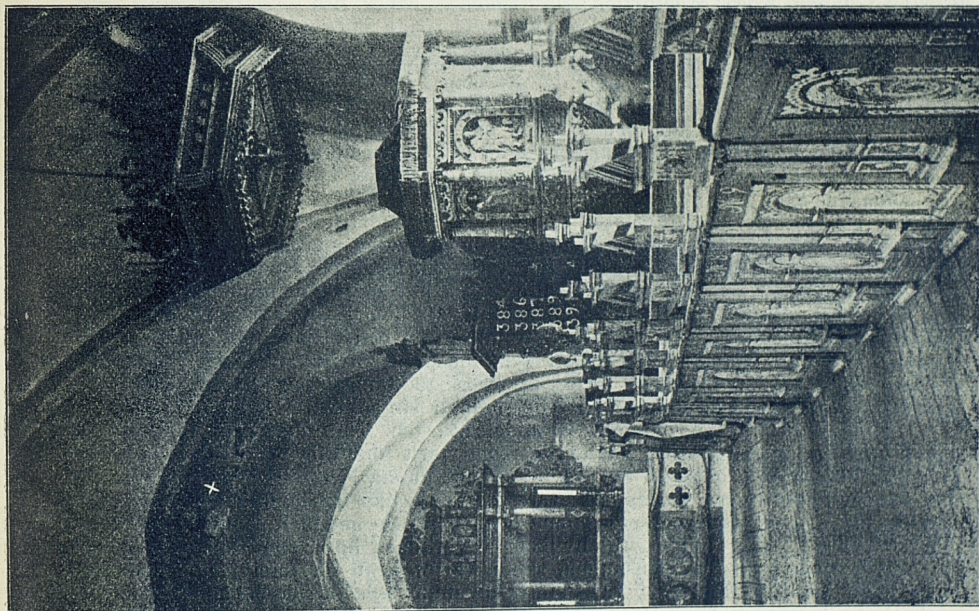

Fig. 2. Interiör ur Ö. Vrams kyrka. X markerar hålen i triumfbågen efter det nu i Lunds universitetsmuseum deponerade krucifixet.

naturligtvis icke för att därefter deponeras på annat håll, utan för att åter uppsättas i tämplen.

Nu frågas: är ett depositionssystem då under alla förhållanden förkastligt; och skulle det icke under någon form kunna legaliseras i en ny fornminneslag? Härpå vill jag svara, att om en deposition dels göres helt frivilligt, dels rör sådana ting af stort vetenskapligt värde, som icke längre äga någon betydelse för vare sig kulten, det lokalt personliga och historiska minnet eller för kyrkornas prydnad, bör den kunna medgifvas, om föremålet genom sitt kvarstannande skulle hotas af förstörelse. Men sådant bör af den högsta antikvariska myndigheten prövas *i hvarje särskildt fall* efter hemställan från vederbörande kyrka, som naturligtvis därvid själf egde bestämma depositionsplatsen. Något beviljande *in blanco* af den otroligt missbrukade depositionsrätten finge naturligtvis icke längre förekomma. Med ett sådant nytt depositionssystem antagande skulle gifvetvis också alla de gamla olagliga depositionerna upphöra, för så vida de icke på laglig väg förnyades genom initiativ från respektive kyrkor.

Något särskildt åläggande att på anfordran återlämna en deposition, såsom Vitterh. Akademien i sin skrifvelse af 3 jan. föreslår, torde däremot vara alldeles obehöfligt, då en sådan skyldighet med nödvändighet ingår i hvarje depositionshandling. Däremot synes det mig, som om det borde åligga församling att, vid återtagande af deponerade föremål, ersätta den kostnad museet tilläfvventyrs haft för deras konservering; det skulle ju eljest kunna tänkas, att en församling endast begagnade sig af depositionsrätten, för att få sina inventarier kostnadsfritt återställda i presentabelt skick.

Det mesta, af hvad jag i depositionsfrågan yttrade för femton år sedan, har sedan dess icke förlorat i aktuellt intresse och torde därför här lämpligen böra återgifvas:

Det afsigtliga eller oafsigtliga undermineringsarbete, som föregått de gamla templens kullstörtande, är till stor del att söka i deras förut skedda utplundring, vår tids bildstorm, som visserligen icke alltid eller ens i regel får skrivas på hatets, utan ock under den senare tiden lika mycket på kärlekens, d. v. s. fornminneskärlekens räkning. Det är museerna och de enskilda samlarna samt deras skaffare, som antingen, hvilket särskildt gäller de senare, under värdjan till kyrkornas målsmäns med okunnighet om sakernas verkliga värde parade sparsamhetsanda bedrifvit ett tyst för myndigheterna åtminstone oftast officiellt doldt mullvadsarbete, eller också, och här gäller det hufvudsakligen museerna sjelfva, där man haft att göra med mera »upplysta» prester och kyrkoråd, anslagit den patriotiska sträng, som har så lätt att vibrera, när det gäller *skydd* åt våra gamla minnesmärken, och som härvidlag vibrerat med den sorgliga kraft, att den rensat kyrkorna, de naturliga förvaringsplatserna, för hvad den fromma tron och konstsinnet under århundraden i förening skapat, och i stället fyllt museerna, hvilka väl dock i detta fall endast hafva till sitt innersta syfte att vara räddningshem för det, som ej på annat sätt kan skyddas, eller som redan glidit ur sin milieu.

Man skall kanske häremot invända, att, om icke museerna insamlat de gamla kyrkliga inventarierna, skulle de redan varit förstörda och att vetenskapen behöfver ett samladt material att ösa ur, för att kunna fylla sin höga uppgift. På den förra anmärkningen må endast svaras, att, om lika mycken tid och möda användts för att på vederbörande öppna ögonen för de gamla inventariernas värde och betydelse i den milieu, till hvilken de verkligen höra, som den man brukat för att få dem ryckta ur densamma, skulle väl ej faran för förstörelse under vårt sista högt upplysta halfsekel varit större än under alla de föregående; i all synnerhet som lagen ger åtminstone något skydd, genom förbudet att utan förutskedd

hembjuden till staten afhända kyrkorna deras tillhörigheter. Vid frågan om de vetenskapliga krafven, må vi först erinra oss, att dessa inventarier dock icke äro tillkomna i vetenskapligt, utan religiöst och estetiskt intresse, och att det således är denna och uteslutande denna synpunkt, som måste gälla, för såvida de fortfarande äro eller utan större uppoffringar kunna försättas i ett skick, som tillgodoser just dessa intressen.

Att en del ting, som numera förlorat sin betydelse för kulten utan att i dekorativt afseende ega några supplerande egenskaper, saklost och i vissa fall, t. ex. när det gäller lätt förstörda textila föremål med stort kulturhistoriskt utan motsvarande estetiskt värde för kyrkan, helst må aflåtas till museerna, för såvida kyrkan icke vill träffa andra särskilda åtgärder för deras skyddande, vill jag gerna medgifva. Men när man under vetenskapens skyddsmantel nedbryter altaren och predikstolar, kristus- och helgonbilder, epitafier och vapensköldar, kastar ut dopfuntar, bryter ned kolonnbasen och kapital samt bortför kyrkans heliga kärl, för att i hufvud- och stiftsstäderna kunna stoltsera med museer, i hvilka icke sällan de hemlösa tingen äro underkastade en föga bättre vård än i den lilla bygdekyrkan, torde det vara hög tid att i förnuftets och anständighetens namn ropa ett gif akt. Det finnes för museerna nog att samla och rädda undan förstöringen, utan att de behöfva låna sin hand till detta nivelleringsverk. Ett sådant förfarande minner allt för mycket om den, som anlade mordbrand, för att få tillfälle att uppträda såsom räddare.

Fall gifvas, hvilka äro rent af upprörande, såsom när helt nyligen *Dalby* (Skåne) gamla minnesrika biskopskyrka, efter en genomgången, för öfrigt allt annat än lycklig restaurering, fick till universitetets i Lund historiska museum lemna från sig sin präktiga gamla korstol samt det mesta af sin öfriga inre medeltida skrud, hvilken så väsentligen bidragit till att åt denna kyrka gifva den stämmingsfulla pregel, hon mer än de flesta lyckats bevara intill det sista, och som därför också gjorde henne till en kär valfärdsort ej minst för den verklige konst- och fornminnesvännen, den som kan glädja sig åt en sak, äfven om han icke får stoppa den i sin egen ficka. Det är just denna glädje, glädjen att få se en sak på sin rätta plats, som samlingsvurmen och museerna snart gjort omöjlig inom vårt land.

Hvad det rent vetenskapliga utbytet beträffar, torde detsamma ej blifva mindre därigenom att dess material uppsökes under en arkeologisk utflykt, som medger, att hvarje sak kan mera noggrant och intimt studeras, hvarigenom den också på ett ofta helt annat sätt för forskaren öppnar sitt dolda innehåll än, när den i en trötande och redan systematiserad mångfald möter honom i museets salar. — Och hvad skyddet angår, borde det, om bestämmelserna i lagen allvarsamt tillämpades, vara minst lika kraftigt som i de af lagen oberoende museerna.

Under alla omständigheter borde väl alla mera historiskt bemärkta tämpel kunna påräkna att okvalda af museerna få behålla sina minnesklenoder. Det är därför icke utan en egendomlig känsla man i en not *sid. 520* i 1:sta delen af Hildebrands *Sveriges medeltid* läser om det s. k. Arcimboldi relikskrin i Upsala domkyrka: »Äfven detta relikskrin har jag fåfängt sökt få flyttadt från ett mörkt och för allmänheten svårtillgängligt förvaringsrum i kyrkan till museets ljusa och för alla öppna salar». Detta skrefs 1884 — om försöken fortfarande varit fåfänga känner jag ej*).

Det är för den plundrande eller räddande museimannen alldeles icke någon ursäkt, att han hos kyrkans närmaste målsmän ofta mötes af det största tillmötesgående, eller att han af dessa kanske rent af uppmanas att bortföra »skräpet», då dess värre hos många kyrkans väktare naiviteten och okunnigheten i dylika frågor äro så stora, att det borde vara lika straffbart, åtminstone moraliskt, för en fackman att inleda affärer med dem, som det är att handla med barn. Oftast bottnar hos dem i det hela en oklar blandning af puritanism och flack skönhets- eller rättare prydlighets känsla, genomträngd af tidens allmänna estetiska jästämne — stilrenhetsbacillen.

Ur en mångårig erfarenhet skulle exempel härpå i mängd kunna framdragas. Jag vill endast anföra några: — — —

*) Nu känner jag, att de dessbättre fortfarande misslyckats, liksom jag gläder mig öfver att i flera fall ett nyvaknat historiskt sinne skapat en återgång af kyrkliga depositioner, bland hvilka i första hand må nämnas S:t Göransbilden till Stockholms storkyrka. Förf.

Men i detta arf, i denna af privat-ekonomiska intressen oberoende landsbehållning af fornminnesskatter ingår ännu mycket mera än kyrkornas tillhörigheter. Innehållet i alla våra museer, hvilket, såsom vi sett, till icke ringa del utgöres af kyrkliga depositioner, måste också undandragas möjligheten af en förskingring eller förstöring på annat sätt. Äfven i de fall, där staten icke direkt bidragit till deras bildande, är den skyldig att vaka öfver, att icke de tusende enskilde gifvarnes rätt kränkes. Alla de, som skänkt penningar eller föremål i natura, hafva gjort det i den vissa förhoppning, att därmed hafva gjort något för framtiden, att i sin stad och sin bygd hafva medverkat till upprättande af bildningsanstalter, som skola bestå, att åt sina egna kära minnessaker hafva beredt ett tryggadt åldershem. Äfven här blir det då en uppgift för statslagstiftningen att på lämpligt sätt göra sig gällande för att hindra förskingring eller, hvad som icke är bättre, förstöring genom vanvård. Under alla förhållanden bör därför hvarje museum, som åtnjuter statsanslag, vara underkastadt inspektion samt förpliktelse att icke utan Kungl. Maj:ts tillstånd pantsätta eller afyttra något ur sina samlingar, som icke är duplett eller antikvariskt värdelöst. Med ett sådant villkor skulle ännu och väl för alltid t. ex. Nordiska museets enastående europeiska skråsamling, som nu är skingrad såsom agnar för vinden, varit bevarad för landet och för forskningen.

Men det torde kunna sättas i fråga, om det icke är statsmakernas plikt att gå ännu ett steg längre. Det kan vara fråga, om icke äfven i vårt land liksom i Italien och Spanien ett rent exportförbud under någon form vore lämpligt. Den frågan är emellertid ytterst ömtålig, då den ju i hög grad berör den privata eganderätten.

Ett förbud af detta slag är därjämte egnadt att framkalla en massa öfverträdelser, såsom förhållandet visat sig i t. ex. Italien. Det skulle dessutom endast under förutsättning af en fullständig omläggning af hela vårt tullväsen genom införande af en noggrann besiktning af allt frakt- eller resgods, som utgår, kunna blifva något så när effektivt. Men detta blefve, fruktar jag, dels en allt för kostsam apparat och dessutom en förhatlig personlig tunga på hela vår res- och fraktrafik. Kommer härtill, att allt, som på något sätt kan betraktas såsom offentlig egendom, också kan fastläsas lika bra genom ett försäljningsförbud, hvilket endast af Kungl. Maj:t får lösas, skulle i alla fall ett direkt exportförbud endast få betydelse för antikviteter och konstsaker, som äro i privat ego.

Möjligen skulle man dock äfven här kunna utfinna något sätt att åt landet bevara föremål af stort konstnärligt och vetenskapligt värde, exempelvis genom ett åläggande för egarna att ingifva förteckning på föremål af denna art, hvilka funnits inom landet i, låt mig säga, minst hundra år, och på den grund kunde anses tillhöra ett ideelt kapital, som icke finge beröfvas riket.

Den som med bedröfvelse sett, huru de dyrbaraste konst- och konstslöjdföremål för hvarje år vandrat ut ur landet, medan endast i mycket få fall vårt eget konstförråd ökats med rangsaker från utlandet, kan naturligtvis intet hellre önska, än att ett försvärande af denna trafik kunde genomföras. Under alla förhållanden vore ett allvarligt

stärkande af museernas inköpskraft, så att de kunde upptaga konkurrensen med privatsamlare och konst- och antikvitetshandlare, ett godt sätt att möta faran för en utvandring af det inhemska privata konst- och antikvitetsförrådet, liksom det sämsta, som kunde tänkas, vore att, såsom från vissa håll rekommenderats och såsom det till verklig skada praktiserats i Danmark *), klafbinda vissa museer och monopolisera andra. I den landskamp, som måste kämpas, för att för hvarje år såsom ofentlig egendom fastlåsa alltmera, af hvad som faller in under begreppen konst och antikviteter, måste alla krafter inriktas, alla intressen spännas och alla möjligheter användas. Konst- och antikvitetshandeln lefver icke på en täflan mellan några köpsvaga svenska museer. Det är privatsamlarna i in- och utlandet samt de stora verldsmuseerna genom antikvitetshandlarna, som drifva upp prisen, och som därför måste af landsmuseerna mötas med samlad kraft.

Känna sig alla museer i ett land i första hand såsom dettas representanter för tillvaratagande af det allmänna antikvitets- och konstintresset, måste all småaktig afundsjuke dem emellan försvinna. Det bör då icke vara dem svårt att förstå, att många ögon se bättre än två; och att alla de upparbetade förbindelser de olika museerna ega, måste användas. Hvad det ena innehar är ju, när det föröfrigt är väl skyddadt för förstöring och förskingring — och därpå måste, såsom jag redan påpekat, statens direkta ingripande i första hand inriktas — i alla fall hela landets egendom. Ingen skall dessutom föreställa sig, att det enas indolens bättras genom att det andras energi och samlarkraft stäckes, och lika litet skall man inbilla sig, att en sak, om vägen för densamma stänges till det ena museet, skall hamna i det andra. Det blir nog i detta fall så, som det går med sådden på vägen, fåglarna under himmelen plocka upp det mesta, fåglarna här lika med antikvitetshandlarna och privatsamlarna. Nej, här har landet icke råd att förlora någon enda kraft, som kan inriktas på bevarandet och ökandet af vårt fornforskningsmaterial.

Naturligtvis kan man härvidlag icke tvinga museerna utöfver deras eget program. Men äfven när ett museum icke anser sig böra för egen räkning förvärfva ett föremål, som hembjudes, eller som museet under sina forskningsexpeditioner påträffat, vare sig denna art af föremål redan finnes tillräckligt representerad, eller den skulle falla utom museets program eller utanför dess ekonomiska möjligheter, bör museet hafva en kollegial känsla för andra museer, i första hand inom landet och därefter äfven — i utlandet. Ty det bör för en museiman alltid stå klart, att vetenskapen är det första, och att, om dess kraft icke på ett område kan tillgodogöras inom landet, är det bättre att gynna ett utländskt museum än prisgifva föremålet åt antikvitetshandeln och det därpå oftast följande utplånandet af ursprungsbeteckning och därmed en stor del af föremålens vetenskapliga värde.

*) Man har på den grund under den sista tiden där också i praxis mildrat dessa bestämmelser: så eger Folkemuseet icke så få föremål, som gå tillbaka ända till medeltiden, och Konstindustrimuseet sträcker sig äfven med sina danska samlingar ned i 1700-talet; medan däremot tidsskillnaden, såsom helt naturligt är, då båda afdelningarna befinna sig under samma tak, kunnat upprätthållas mellan Nationalmuseets båda afdelningar.

Kulturhist. museet har i ganska många fall varit i tillfälle att förverkliga denna princip, hvarom *Statens historiska museum i Stockholm* bäst torde kunna vittna.

Men det är lika säkert, att det under sådana förhållanden är mycket beklagligt, när museerna själfva försvaga den offentliga köpkraften genom att konkurrera om samma sak: exempelvis genom att öfverbjuda hvarandra vare sig öppet, eller så att det ena bakom det andras rygg söker tillägna sig något, hvarom detta redan ligger i underhandling. Denna fråga är emellertid grannlaga, då den gärna kommer att beröra museernas lika goda rätt, och flera museer kunna behöfva samma sak för komplettering af sina samlingar och därför känna sig lika befogade att tillvarataga sina intressen i den allmänna marknaden. Hvem skall vika, riksmuseet, som famnar hela landet, provinsmuseet, som söker den djupaste intimitet med sin egen bygd, eller special- och fackmuseet, som på ett eller flera områden inriktat sig på uppnåendet af den största möjliga fullständighet? Då den lag, som gäller för hederligt folk i allmänhet, också bör gälla för museerna, bör emellertid denna intressekonflikt kunna reduceras till de stora offentliga auktionerna, där flera museer uppträda.

Kanske kunde frågan lösas, genom att museerna eller deras representanter vid dessa auktioner inrättade sig på samma sätt som antikvitets-handlarna, d. v. s. bildade konsortier, hvilkas första bestämmelse vore, att intressenterna aldrig finge bjuda på hvarandras bud; den definitiva fördelningen af de gemensamma inköpen finge efteråt afgöras genom inbördes auktion, vid hvilken hvar och en visserligen vore skyldig att svara för sitt bud på hufvudauktionen, men för öfrigt finge underkasta sig den nya auktionens utfall. Det eventuella öfverskottet fördelades *pro rata parte*. Icke ett öre skulle på detta sätt förloras i konkurrensen, och med hela sin samlade köpstyrka kunde museerna då möta privatsamlarna och de fast slutna antikvitetshandlaresyndikaten.

Emellan museerna måste det under alla förhållanden råda en vidhjärtenhet, som utesluter alla — »ensidiga brorskålar», och som lämpligast uttryckes med den gamla satsen »*leben und leben lassen*».

När Kungl. Maj:t i 1867 års förminnesförordning frigaf andra lösa fynd än guld, silfver och koppar från den finnaren förut åliggande skyldigheten att hembjuda dem till kronan, utgick man från den på erfarenhet grundade uppfattningen, att det är bättre att begränsa lagstiftningen till fall, som kunna öfvervakas och därför också efterlefas, än att taga med så mycket, att dels frestelsen för finnaren till öfverträdelse skulle blifva för stor, dels besväret och olägenheten för Statens hist. museum att taga befattning med en massa mindervärda fynd skulle blifva för tryckande. Denna förändring gick helt säkert i rätt riktning, om också en ny erfarenhet och moderna vetenskapliga principer kräfva någon modifiering äfven i denna punkt.

Det kan då ställas ifråga, om man icke å ena sidan borde frigifva kopparen, hvilken såsom regel endast förekommer i yngre fynd, sedan man redan frigifvit både tenn, brons och messing, men å andra sidan skärpte skyldigheten för finnare att hembjuda guld och silfver till en

skyldighet att hembjuda alla samlade fynd, i hvilka guld och silfver ingå. All fyndspliftring är från vetenskaplig och fornminnesvårdande synpunkt förkastlig, och blir det i ännu högre grad, när det lämnas åt den i regel föga omdömesgille finnaren att göra gallringen, utan att fyndet ens blifvit såsom en helhet registrerad. Jag vill endast framställa ett sådant fall som det, att ett större depotfynd från bronsåldern göres. Det innehåller ett par guldkärl samt för öfrigt en mängd bronsföremål. De förra hembjuder finnaren till staten, emedan lagen sådant föreskrifver, de andra föremålen säljer han till en handlande, privatsamlare eller till ett annat museum, öfverhufvudtaget till den, som han tror betaler bäst och under alla förhållanden betaler *först*; om han icke skulle våga risken att sälja äfven guldet till, låt mig säga, någon antikvitetshandlare i Köpenhamn, som icke såsom svenska staten betalar guldvärdet plus en åttondel utan guldvärdet några gånger om. Fallet i fråga är ingalunda någon fri konstruktion; det återtager sig jämt i större eller mindre skala. På Kulturhist. museet ligger till benäget påseende ett skånskt silfverfynd från järnåldern, som museet lyckats uppspara och i fjärde hand återköpa i Köpenhamn, dock endast delvis, emedan ett par pjäser redan gått öfver i den stora tyska marknaden.

Härmed äro vi inne på frågan om nödvändigheten att lagligen höja inlösenspriset för att på detta sätt så mycket, som möjligt är, bekämpa frestelsen till lagöfverträdelse. Det är därvid ingalunda nog, att staten redan nu ofta betaler mer än den nödtvungna 8:delen öfver metallvärdet; såsom t. ex. när den berömda Skabersjöguldringen öfverbetalades med mer än en femtedel. Det måste i lagen fastläsas, så att garantien verkligen finnes för finnaren. Den finska fornminnesförfattningen fastställer 25 % öfverbetalning, och detta är tydligen det minsta, som äfven hos oss borde fixeras.

Men en förändring, som helt säkert i ännu högre grad skulle bidraga till att hindra olaglig försäljning, vore, att samma straffpåföljd, som drabbar finnaren, också drabbade köparen i första hand. I regel är denne den moraliskt skyldigaste. Medan finnaren i de flästa fall är okunnig såväl om hvad lagen säger som om fyndens betydelse, torde denna okunnighet endast sällan kunna förutsättas hos köparen. Ett kraftigt ansvar å honom, analogt med det, som drabbar gömmare eller köpare af tjufgods, skulle helt säkert åstadkomma den allra bästa verkan.

Ännu en ändring i gällande förordning, hvilken helt säkert genom att skapa medintressenter i fyndet skulle medföra en skärpt kontroll, vore den, att lösensumman delades mellan finnaren och jordegaren, hvilken senare därmed också blefve medansvarig, så vida fyndet kommit till hans kännedom, hvaröfver han nog själf i eget intresse skulle vaka.

Äfven här, liksom vi i det följande skola se beträffande fasta fornlemningar, gäller det att i ångans och elektricitetens tidevarf vinna det snabbast möjliga afgörandet. Den gamla tungrodda vägen genom Kungl. Befallningshafvande borde därför endast i nödfall anlitas; ett direkt hänvändande till riksantikvarien eller hans ombud i landsorten borde vara regel.

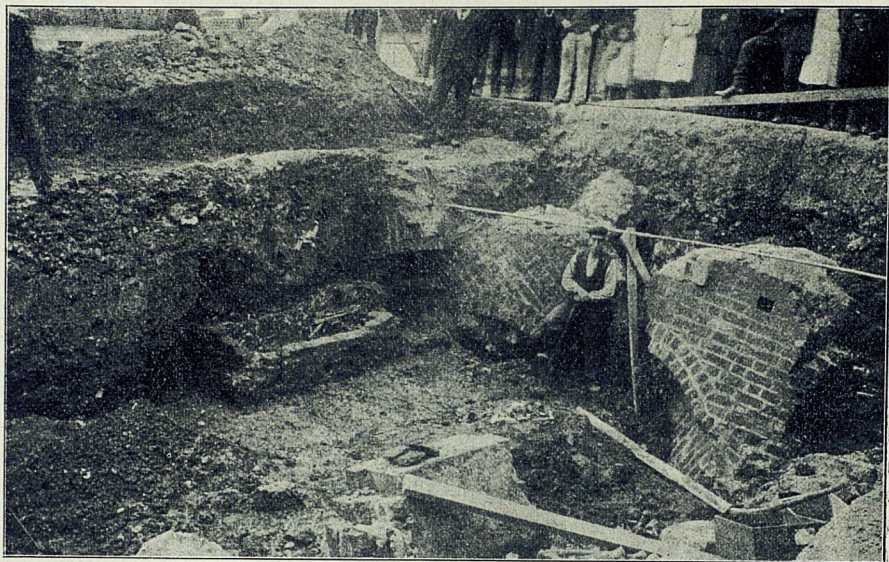

Fig. 4. Takryttarblocken från S:t Michael under deras framgrävande.

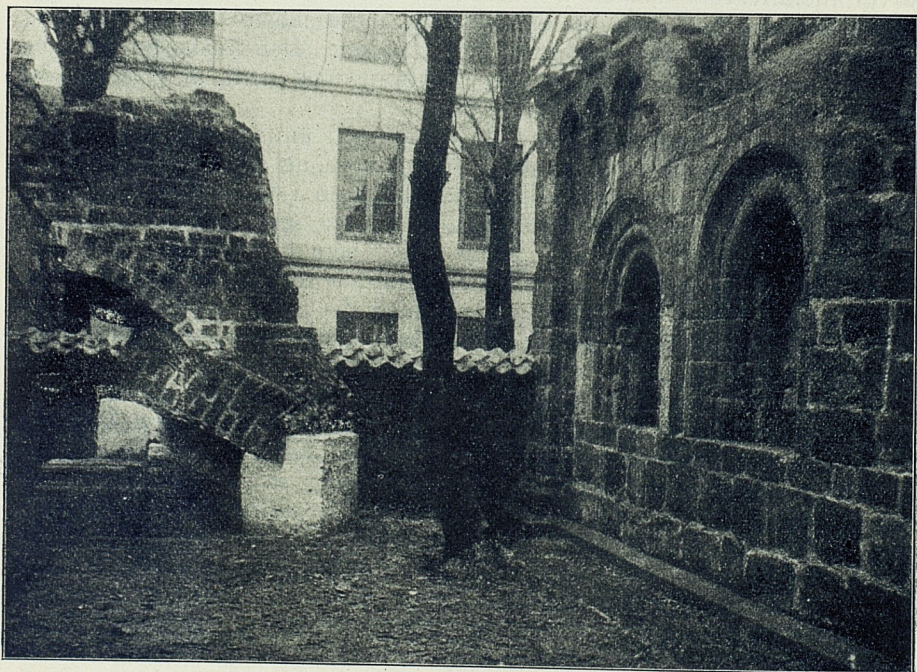

Fig. 5. Det till Kult. museet flyttade takryttarblocket fr. S:t Michael vid sidan af den ur en byggnadsgrund i Lund hopsamlade och på Kult. museet åter resta delen af domkyrkans gamla söderfasad.

I de nu gällande bestämmelserna om fasta fornlämningar och graffynd (§§ 1—7) torde inga större materiella ändringar behövas. Däremot kräfvades här, i lika eller ännu högre grad än när det gäller lösa fynd, att en större snabbhet i frågornas behandling vinnes. Utan anlitan af den långa vägen genom kronobetjäningen eller magistraten, som i sin ordning skall göra anmälan hos Kungl. Befallningshafvande, som eger att handlingarna till Vitterh. Akad. insända, som etc. etc. —, bör ett direkt hänvändande till riksantikvarien eller hans ombud ske. Skyldigheten att bilägga *noggrann beskrifning öfver fornlämningen* torde väl också böra bortfalla, då det endast i enstaka fall kan förutsättas, att den, som t. ex. företar en grundgräfnings och därvid stöter på någon fast fornlämning, också är mäktig att afgifva en sådan beskrifning, och det torde nog icke heller vara med många sådana primärbeskrifningar Vitterh. Akademien ligger inne. Men, hvad den alldeles orimligt långa och besvärliga anmälnings- och tillståndsproceduren för med sig, är, att i många fall icke alls någon anmälan blir gjord, utan fornlämningen i en hast utplånas och de fynd, som därvid göras, förskingras. Men samtidigt med att den svåra tunga, som denna långa procedur medför för den enskilde, afluftes, borde också ansvaret skärpas vid öfverträdelse.

Huru det nuvarande systemet verkar torde tillräckligt belysas genom några exempel ur min egen erfarenhet.

När för några år sedan vid grundgräfningen till godtemplarhuset i Lund grundmurar samt väldiga rasade murstycken af S:t Michaelskyrkans takryttare påträffades, och jag därom underrättade riksantikvarien (D:r H. Hildebrand) med begäran om tillstånd att genast få upptaga dessa block, något som, efter hand som de framgräfdes, mycket lätt skulle låtit sig göra, svarade riksantikvarien, som väl på det långa afståndet icke kunde bedöma förhållandet, med ett förbud genom magistraten att röra dessa lämningar. När detta förbud någon tid därefter upphäfdes, hade grundgräfningen framskridit så långt, att hvad som fjorton dagar förut kunnat göras med en kostnad på högst ett par hundra kronor, nu skulle kostat fyra gånger denna summa, hvadan vi fingo nöja oss med upptagandet af ett enda block (Fig. 4 o. 5) och med harm se, huru de andra tre slogos sönder och gjötos in i den nya grunden.

Sommaren 1908 företog jag en grafundersökning i Lockarp söder om Malmö. Inledningen till min rapport till riksantikvarien torde tala ett tillräckligt tydligt språk. Den lyder:

Genom telefonmeddelande d. 29 juli från stationsinspektoren E. Wästfeldt i Lockarp på Malmö-Kontinentalbanan underrättades jag om, att ett någon tid förut i trakten gjordt graffynd höll på att förfaras. Då jordägaren Landtbrukaren Magnus Hansson n:r 14 Lockarp önskade mitt ingripande för att hindra ytterligare förstöring, reste jag redan samma dag till platsen samt företog den nödiga undersökningen.

Vid trädesplöjning 14 dagar förut hade Magnus Hansson invid en större sten på åkern med plogen stött på några smärre stenar, hvilket föranledde honom att närmare undersöka förhållandet. Han fann då en grafurna (a) omgifven af smärre stenhällar (b). Urnan hade tagit någon skada af plogbillen. Magnus Hansson hopsamlade de lösslagna lerskärfvorna, täckte väl till grafven och anmälde genast förhållandet för länsmannen. Denna anmälan hade emellertid ännu efter 14 dagar icke ledt till något resultat, och under mellantiden hade grafven tvenne gånger varit utsatt för åverkan; den svåraste d. 28 juli, då urnan blifvit nästan sönderslagen och dess innehåll till stor del kringspridd. En fullständig förstörelse före-

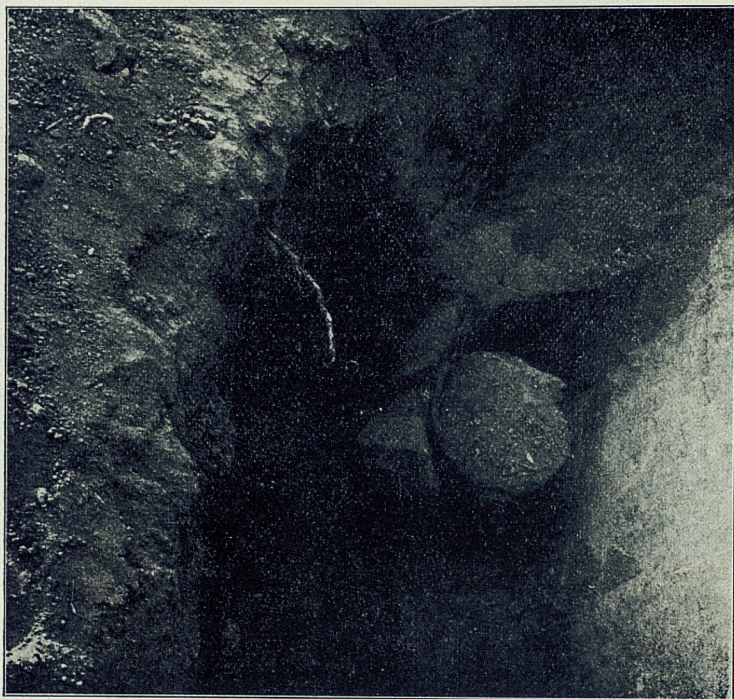

Fig. 6. Resten af Grafurnan från Lockarp före upptagandet.

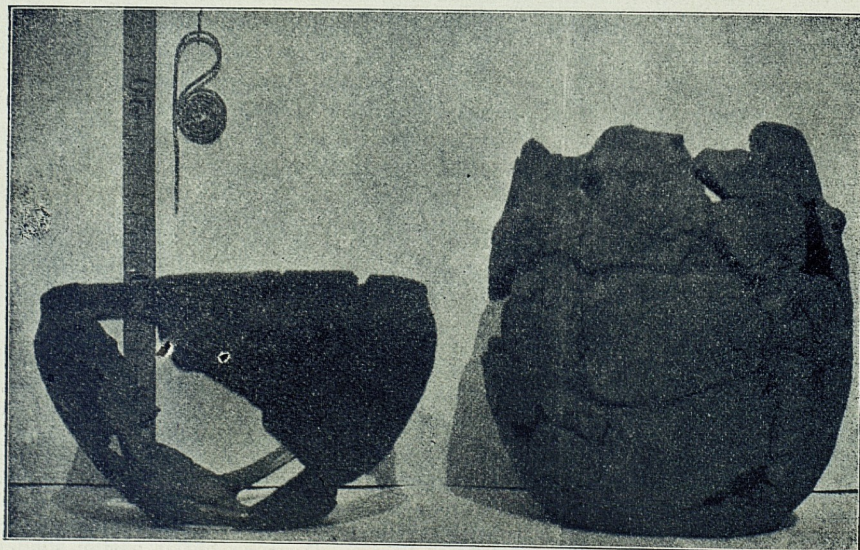

Fig. 7. Lockarpsfyndet efter kärlresternas sammansättande.

byggdes endast genom Magnus Hanssons personliga mellankomst. M. H. hopsamlade ånyo de lerskärfvor, han kunde finna, täckte grafven samt vidtog den åtgärd, som föranledde mitt ingripande — — —.

Bilderna (Fig. 6 o. 7) visa dels resten af urnan, sådan hon förefanns vid min undersökning redan samma dag anmälan skett, dels hurudan hon och hennes täckkärl te sig, sedan vi på museet af de kringspridda stycken, som jag och Magnus Hansson hopplockat, åter lyckats sammansätta desamma. Nälen, som en gång legat i urnan, fann jag ett stycke därifrån. Detta märkliga fynd från Hallstatt-tid skulle, utan Herr Hanssons erkännansvärda vaksamhet och slutligen resoluta afvikande från den lagliga vägen, gått förlorat, tack vare oformligheten af nu gällande förordning. Hade Herr Hansson vågat redan samma dag fyndet gjordes gå vid sidan om lagens väg för anmälningar, hade ännu mycket mer varit räddadt.

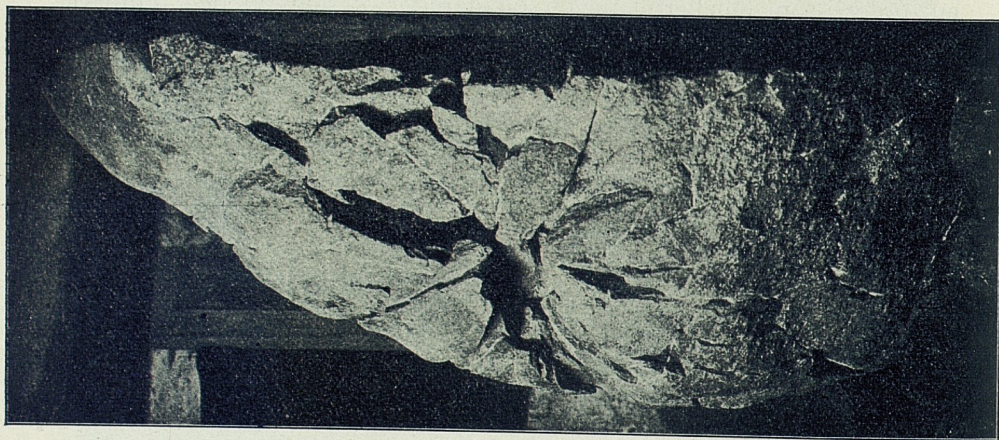
Ett ganska analogt fall inträffade för halft annat år sedan vid Vallkärra, där det endast genom ett snabbt ingripande — äfven här vid sidan af lagen — lyckades mig att åt statens historiska museum rädda ett ännu viktigare Hallstattfynd.

Frågan om Dagstorsprunstenen står i sorgligt färsk åminnelse, ej minst genom det vacklande och den osäkerhet, den lät komma till synes hos våra antikvariska myndigheter, en naturlig följd af det rådande ohållbara systemet: bristen på en auktoriserad lokal representant för riksantikvariern, som känner förhållandena och därför kan snabbt och säkert ingripa. Nu förhalades frågan genom månader. Under tiden skedde dels en ful åverkan på en af runorna, dels stentagning i den hög, dit sprängstyckena förts och till större delen ännu lågo kvar, dels höstplöjning på sprängplatsen med därpå följande utplåning af här möjligen ännu kvarliggande sprängstycken. Efter upprepade resor, samtal, muntliga öfverenskommelser och skrivelser erhöj jag ändtligen tillförordnade riksantikvarierns telegrafiska order att omhändertaga stenen, en order, som emellertid någon tid därefter återtog af den ordinarie —; men då var stenen lyckligtvis redan räddad och i hamn. Huru många af de 103 sprängstycken jag hopletade, af hvilka stenen nu åter kunnat nästan fullständigt sammansättas (Fig. 8 o. 9), eljest skulle kommit att ingå i det cementbäddade monument, man tänkt resa i Dagstorp, eller i den ruin, som skulle kommit ett annat museum till godo, vill jag lämna osagdt.

Äfven § 9, som rör kyrkorna såsom fasta minnesmärken, torde, hvad lagens bokstaf angår, endast kräva ett förtydligande af hvad som menas med, *»på det Konungen må efter omständigheterna kunna afgöra, hvad som bör bibehållas eller genom anteckning och beskrifning åt efterverlden bevaras, innan nedbrytning eller ändring företages»*; ty med tillräklig tydlighet framgår här icke, att Kungl. Maj:t kan förbjuda hela rifningen. Det har nu Kungl. Mat:t visserligen gjort många gånger. Och på det sättet hafva vi blifvit välsignade med en mängd ödekyrkor, som utan hvarje vård och ans stå och falla i ruin. Äfven detta är visserligen bättre, än att de gamla templen helt utplånas;

Fig. 8 och 9.
Dagstorsrunstenen
sådan den af 103
sprängstycken åter
sammansatts och rests
i Kalendehuset på Kul-
turhistoriska museet i
Lund. Observera hålet
efter sprängskottet.

men sorgligt är det i alla fall. Det vore därför önskvärdt, att ett årligt konserveringsanslag af riksdagen ställdes till Vitterhetsakademiens förfogande, ett anslag, ur hvilket också hjälp kunde lämnas kyrkorna

Fig. 10. Vapenhuset i Ignaberga kyrka med den medeltida dörren mot söder.

för konservering af deras gamla bildverk, såsom vi sett att förhållandet är i Danmark —; men det lemnas naturligtvis icke, utan att Akademien själf tar initiativet. Ensamt i Skåne finnes det en mängd ödekyrkor; jag vill endast nämna *Vesterstad*, *Nedraby*, *Snårestad*, *Balkåkra*, *Scensköp* och *Ignaberga* (Fig. 10 o. 11), flera af dem ytterst märkliga. Af församlingarna själfva skyddade ödekyrkor vill jag nämna *Kjeflinge* och *Burlöf*. Beträffande Ignaberga afgaf jag förliden höst följande skrifvelse

Till riksantikvarien.

Under det arbete, som årligen af Kulturhist. museet bedrifves för Skånes antikvariska undersökning och beskrifning, hvilket arbete i år förlagts till V. Göinge härad, har jag vid undersökningen af Ignaberga ödekyrka funnit densamma befinna sig i ett tillstånd, hvilket bäst belyses af bifogade fotografier, och som snart hotar detta gamla märkliga byggnadsminne med fullständig undergång.

I skeppet hafva hvalfven delvis instörtat. Ur rasen sticka predikstolens och bänkarnas spillror upp. Orgeln är för länge sedan helt förstörd. Intill det sista hafva de gamla orgelpiporna brutits ut och användts af socknens manliga ungdom till hvisselpipor. Nu äro alla borta. Alla fönster äro utslagna. Den ena dörren ligger bland spillrorna, den andra, en god järnbeslagen dörr med en praktig lås från medeltiden, hänger ännu på sina gångjärn. Några förträffliga sniderier i tidig nedertysk renässans drog jag fram ur raset och gömde bakom altaret; detta är muradt och har säkert sin relikgömma i behåll. På flera ställen under rappingen upptäckte jag kalkmålningar; om deras utsträckning eller betydelse kan jag emellertid ännu icke döma.

Då församlingen vid uppförandet af sin nya kyrka frånsade sig all underhållsskyldighet af den gamla, torde det vara nödvändigt, att från Kungl. Vitterh. hist. o. antikv. Akademien något åtgöres för att hämma förstörelsen och bevara hvad, som ännu finnes kvar.

De nödvändigaste konserveringsåtgärderna skulle omfatta en utrensning af de instörtade hvalfdelarna samt nedtagande af hvad som ytterligare hotar att rasa och förstärkande af det öfriga, igenmurande af de nyare fönsteröppningarna mot norr med den rasade tegelstenen. Nya fönsterkarmars isättande mot söder. Dörrarnas isättande och stängande, bänkarnas, predikstolens och bildverkens hjälpliga återhopsättande samt påläggande af ett nytt med asfaltpapp klädt vattentak öfver skeppet; takstolarna samt korets koppertak är ännu i fullgodt skick. Kostnaderna härtör böra icke komma att öfverskrida 1,000 kr., hvilken summa torde kunna begäras af riksdagen eller regeringen, såvida icke Akademien af egna medel kan betäcka densamma, i hvilket fall jag i vinter skulle vilja medverka med en soaré i Göingebygdens »lufvudstad» Hessleholm, vid hvilken jag skulle hålla föredrag om »kyrklig fornminnesvård». En sådan soaré, som jag redan planerat, skulle alltid lämna ett par hundra kronor, hvarjämte en samtidig insamling inom häradet och församlingen bör lämna några hundra kronor, så mycket mer, som jag hoppas, att stiftets biskop, själf Göing, skall med intresse omfatta saken. Under sådana förhållanden tror jag, att Akademien kunde besparas för halfva kostnaden.

Kyrkan är värd dessa uppoffringar. Tack vare det skick i hvilket hon nu befinner sig, kan man i detalj studera hennes byggnadshistoria, och hon komme konserverad just sådan, hon nu är, att blifva det bästa studieobjekt till de skånska kyrkornas byggnadshistoria.

Lund d. 3 sept. 1910.

G. J:son Karlin.

Något svar härfpå har visserligen icke ingått; men kanske får riksantikvariens i det yttersta af dessa dagar till domkapitlen utfärdade cirkulärskrifvelse med begäran om uppgift på de ödekyrkor, som finnas inom stiftet, betraktas såsom ett sådant.

Vid sidan af fallet Ignaberga kan det vara skäl att framställa äfven ett annat fall, såsom exempel på, huru folket själf tar en kyrklig fornminnesangelägenhet om hand och utan något ingripande från vare sig det ena eller andra hållet leder den till en lycklig utgång.

Uppe i Jämtland ett par mil från Östersund ligger en ödekyrka, *Kyrkås*. Församlingen hade sedan många år skaffat sig ett nytt tämpel, och den lilla märkliga medeltidskyrkan lutade åt sin undergång. Då tog socknens ungdom sig af hennes sak, samlade in penningar och skänkte sitt eget arbete. På sådant sätt har kyrkan nu erhållit nytt golf, nya blyinfattade fönster, fått sina gamla bildverk och inredning väl konserverade och återuppställda; och för närvarande umgås man

med planen att ersätta äfven det gamla bristfälliga vattentaket med ett nytt. Det är en ungdomsgerning, som vida omkring borde mana till efterföljd.

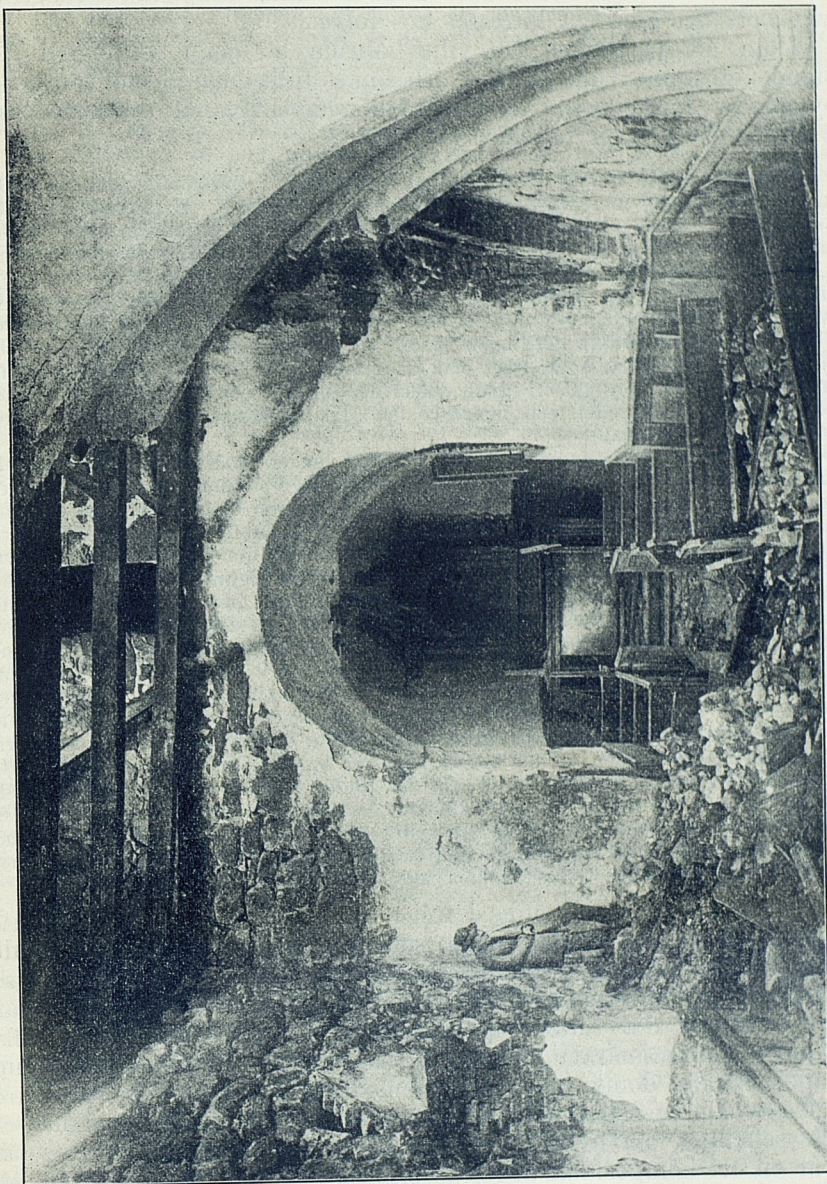

Fig. 11. Det inre af Ignaberga öde kyrka från vestier.

Kyrkonybyggnadsvurmen, som gått hand i hand med det ovisa restaureringsnitet, borde ännu i elfte timman kunna stäffas genom ett uttryckligt intagande i lagen af rätt för Konungen att förbjuda uppförandet af ny kyrka, när noggrann pröfning visar sådant vara obe-

höfligt. Jämte den förstöring af oersättliga fornminnesskatter, detta nybyggande direkt eller indirekt för med sig, innebär det ett slöseri med kyrkornas och församlingarnas medel, hvars skadlighet endast kan jämföras med de nya konstlösa och andetomma tämplens förmåga att plocka bort det kyrkliga intresset hos folket.

Utän att på något sätt vilja bestrida, att det i bofällighet eller bristande utrymme både funnits och finnes fullt talande skäl för kyrkonbyggnader, torde dock i de flesta fallen de drifvande orsakerna varit helt andra. Jag skref härom 1895:

Främst verkar härvid hopandet af penningar i kyrkokassorna, för hvilka sällan någon annan mera förnuftig användning medgifves. Man resonerar inom sig så här —: När penningarna finnas i kassan, när det följaktligen icke kostar församlingens medlemmar någonting, är det ju alltid bra att få satt medlen i omlopp, i all synnerhet, när man på detta enkla sätt kan få tillfredsställa den honetta ambitionens kraf på en kyrka, som är större och med sin spira går högre till väders än grannens, och dessutom de, som vederbör, och måste förstå sådant, prest och byggmästare framställa gerningen såsom en religiös och estetisk plikt. — Och så får man sig ett stort, högt, ljusst och gladt tempel, hvilket gör närmaste grannförsamling grön af förargelse, innan också den hunnit i samma Moloksgap kasta sin kyrkas sparade medel och nedrifva den lilla helgedom, som så länge bundit nutid och forntid samman.

I viss mån kan äfven en sådan gerning ega en grad af berättigande eller åtminstone sin förklaring. Beröfvad sitt innehåll, de epitafier och kransar, genom hvilka hon för generationer blifvit ett mausoleum, en mötesplats med fädernas andar, sina skulpturer och sina målningar och med ett kallt skärande ljus ur stora nyuppbrutna fönster öfver all denna döda tomhet, hade hon just icke mycket kvar, som kunde värma hjärtat och inför dess domstol föra hennes talan, när den nya tiden trängde på med braskande kraf på nytt. Men med hvilka små grepp i kyrkans kassa, hvilken dock i regel ingalunda förslår att åstadkomma något verkligt nytt, skulle man ej kunnat åt den gamla helgedomen återgifva hennes gamla skönhet och därigenom åter fått de känslor att vibrera, som endast tiden, en lång tid med all sin skiftande innebörd förmår sätta i rörelse. Men de nya kyrkorna då? Ack, de stå snart så sorgligt tomma; man har alldeles nog af att gå och betrakta dem utanpå eller ännu bättre skåda dem på afstånd, se dem från sin egen gård, och tacka Gud för att de icke stå hvarken på höjd eller längd efter grannförsamlingarnas. Och där inne? ja, där ljuder ur en »romansk» eller »götisk» predikstol utöfver de långa, tomma, ekmålade bänkraderna prestens röst såsom ett eko från en kulturform, som dräper sig själf, och kallar till minne hos honom och kanske också hos de få ståndaktige den tid, då de tränga tulpanmålade bänkarna i det gamla templet endast med möda rymde åhörarna.

Det kan emellertid sättas i fråga, om nedrifning eller ödeläggande af kyrkorna är det värsta onda, som kan öfvergå dem. Det skulle kunna hända, att den restaureringsepedemi, som rasat under de sista 40 åren, från fornminnes- och fornvårdssynpunkt är ett lika svårt ondt: i ty att det sätter antikvitetsförfalskningens stämpel på våra dyrbara minnesmärken. Jag vill här endast framlägga ett enda exempel: Skara domkyrka, där man nedbröt och förstörde den Cronstedtska tvärskepps-fasaden mot söder (Fig. 1) och ersatte den med en götisk schablon, om hvilken man icke kan veta mera än en ting, att den är en fri komposition af restaureringsarkitekten. På den allra sista tiden kan visserligen en liten ljusning skönjas, och såsom en sådan är det en verklig glädje att få fastlå det i sommar afslutade arbetet med Strängnäs domkyrka.

För öfrigt vill jag icke närmare ingå på den mångdebatterade kyrkorestaureringsfrågan, endast återgifva ett par yttranden om densamma

ur min skrift för femton år sedan om värden af våra kyrkliga minnesmärken.

Man har vid dessa restaureringar utgått från aldeles samma grundsats, som är den naturliga, när det gäller nybyggnad, då man nämligen såsom i vår tid icke själf har någonting originellt att gifva, att byggnaden skall representera en bestämd stil och tid. Men hvad är då stil? Intet annat än hvad vi själfva ur en gången tidsperiods mångfald och sammanhang destillera fram såsom den skarpa essens, af hvilken äfven våra i det fallet mycket känslsvaga nerver kunna påverkas. Det blir således i första rummet en produkt af oss själfva och vår egen tids förmåga eller rättare sagdt — oförmåga att se och uppfatta, så snart vi icke, hvilket af två onda ting är det afgjordt bästa, rent imitera de gamla förebilderna; och det märks därvid också snart, huru långt våra tidsföreställningar ligga fjärran från det förflutna. Det ängsligt schematiska träder i stället för, hvad det obundna, pulserande, ur sig själf ösande lifvet en gång kunde gifva, just därför att det icke behöfde frukta att bryta mot en stil —, som ännu icke fanns.

Men häri kan emellertid i viss mån ligga en tröst vid tanken på hela den stilistiska olycka, som våra antikvitetsförfalskade kyrkor eljest skulle vara; ty det kommer nog en ny tid, så tillräckligt aflägsen från vår egen och så pass skarpsynt, att den med lätthet kan skilja falskt från äkta. Skulle vi också icke komma att stå högt till boks hos densamma, vare sig på grund af vår känslighet, vår originalitet, vårt själförtroende eller vår själförnekelse, skall den kanske ändock egna oss ett medlidsamhetens tack, därför att vårt cement ej var sandsten, och vår sandsten och tegel var slipad och blankpolerad, att våra grotesker så fullständigt saknade hvarje groteskkaraktär och vår arkaism all naivitet, att det ej blef den allt för svårt att rensa agnarna från hvetet. Hvad den tiden skall le ett stort leende öfver vår stilriktighet, så naiv i allt sitt kritiska reflekterande!

Men för vår egen tid, den tid, som ansträngt alla sina krafter på dessa välmenade »restaureringar», och den närmast kommande, som på grund af dessa uppoffringar ej har något mer att gifva, för att åter fjärma desamma, skola de i otid födda konstfostren, efter hand som uppfattningen af den skada, som genom dem skett, binner tränga igenom, blifva till verkliga sorgebarn.

Hvar gång pressen mäter om en ny kyrka, som dömts till restaureringens eller förintelsens Gehenna, är det tvenne känslor, som måste tränga sig fram hos den, hvars historiska sinne och pietetskänsla icke ännu somnat in, eller, om så skulle varit fallet, åter vaknat upp — en sorgsen undran öfver den fornminneskärlek, som i all välmening släpar bränsle till det bål, där dess egna mest älskade barn skola brännas, och häpenhet öfver det djerfva mod, som medvetet vågar sätta facklan till detta bål. På vanliga menniskor skulle nog till slut det tunga ansvar, som ett sådant våldförande diar med sig, hejda den sträckta armen; blott icke på arkitekterna. Jag vill för öfrigt om dem ingalunda tänka eller säga annat än godt, om de endast låte bli att bygga — på bekostnad af våra gamla minnesmärken och låte bli att ständigt hetsa med nya projekt, hvilka taga sig så innerligen bra ut på ritbrädet, och därför också så lätt förvrída svaga hjernor.

Om vi härifrån vända oss till museerna, asylerna för de hemlösa kvarlevorna af en förgången kultur, finna vi dem endast på tvenne ställen nämnda i fornminnesförordningen; och båda fallen gälla statens historiska museum. Det är för öfrigt icke alls underligt, att så är fallet. Ännu när förordningen af 1867 utfärdades, kunde man knappast tala om några andra museer i vårt land än nationalmuseet och statens historiska museum. De små samlingar, som voro förbundna med universiteten och läroverken, voro så pass obetydliga, att de icke kunde komma i någon åtanke vid en lagstiftning, och Göteborgs museum hade ännu icke fyllt sex år. Fyndens vägar från hela landet ledde därför till statens historiska museum, hvars chef riksantikvarien var, och hvad staten offrade för antikvariska uppgifter hade till hufvud-

sakligt ändamål att direkt eller indirekt stödja detta. Men hvad som då var icke blott försvarligt utan det enda riktiga, är det nu icke längre.

Under dessa fyrtiofem år har det inom landet vuxit fram ett museiväsen buret på den frivilliga eller kommunala beskattningens armar, hvilket spänner ett nät öfver hela landet från Trelleborg till Haparanda. Äfven om man frånser de trenne stora hufvudmuseerna af detta slag, det Nordiska i Stockholm, Kulturhistoriska museet i Lund och museet i Göteborg, af hvilka de tvenne första redan åtnjuta ganska afsevärda statsanslag, representerar det så stora ideela och materiella valutor, att det är en fråga för dagen, som icke kan tåla något längre uppskof, *att staten genom beviljande af direkta anslag till vård och underhåll försäkrar sig om kontroll öfver de hopade fornminnesskatterna ej minst*, såsom jag redan framhållit, *för gifvarnes skull*.

Ett flyktigt öfverslag öfver den nationalförmögenhet, som dessa museer med fonder hus och samlingar representera, har för 36 museer — de tre ofvannämnda undantagna — gifvit en summa af omkr. 4 millioner kr., värdet på kyrkliga depositioner häri icke inräknadt. Lägga vi härtill ett värde af minst 8 millioner för de trenne namngifna museerna, hafva vi ett konst- och antikvitetsvärde af minst 12 millioner, som måste betraktas såsom offentlig egendom, utan att dock vara statsligt skyddadt. Det kan sättas ifråga, om det icke är af större vikt för den svenska staten än för museerna själfva att genom beviljandet af lämpligt statsunderstöd åt de museer, som icke redan åtnjuta sådant, trygga äfven denna del af den svenska nationalförmögenheten.

För åtnjutande af statsanslag, hvilket i intet fall borde understiga 1,000 kr. årligen och alltid skulle förutsätta andra inkomster af minst samma belopp, skulle museerna vara skyldiga att såsom föreståndare eller biträde åt denne anställa sakkunnig person, att föra noggrant inventarium, att underkasta sig riksantikvariens inspektion, att gå riksantikvariens till handa i hans ämbetsutöfning samt att icke utan K. Maj:ts tillstånd deponera, pantsätta eller försälja något af sin fasta eller lösa egendom med undantag af dupletter och obrukligt lösöre.

De museer, som här närmast beröras, äro de allmänna svenskt kulturhistoriska af statens hist. museums och nordiska museets blandade typ. Men äfven de andra, som dels äro byggda på en *bredare* bas såsom det kulturhistoriska museet i Lund och museet i Göteborg dels på en *smalare* såsom artillerimuseet, postmuseet, det musikhistoriska museet, konstindustrimuseer, det blifvande industrimuseet m. fl. böra, vare sig de äro statens eller statsunderstödda, i tillämpliga delar underkasta sig samma villkor som de öfriga.

Redan sedan flera år tillbaka hafva åtskilliga landsortsmuseer genom koncessioner på varulotterier åtnjutit ett indirekt statsunderstöd, som särskildt haft en ingalunda ringa betydelse för lösande af deras byggnadsfrågor. Men den ekonomiska ställningen för dem är icke för ty fortfarande bekymmersam, och för tvenne år sedan beslöt därför också den svenska museimannaföreningen att direkt hänvända sig till Kungl. Maj:t med underdånig anhållan att af riksdagen äska ett årsanslag å 20,000 kr. till landsortsmuseerna, Kult. museet, Göteborgs museum och Malmö museum häri icke inräknade. Såväl mot det eventuella anslags otillräcklighet som mot villkoret att för dess tillgodonjutande visa

särskildt tillmötesgående mot statens historiska museum inlade jag min reservation.

Att icke något äskande ännu blifvit gjordt, och att det kanske icke skulle varit stora utsikter att för närvarande få anslaget beviljadt, torde väl närmast kunna sökas i beloppets — obetydlighet. 30 à 40 museer om 20,000 kr. kan icke betraktas som något riksintresse; ty kunna museerna reda sig med ett sådant anslag, kunna de också reda sig det förutan. En verkligt grundlig utredning af landsortsmuseernas stora kulturella betydelse och hvilka materiella värden, de representera, och en därpå grundad undersökning af deras verkliga behof, icke till byggnader och inköp, hvilka fortfarande finge falla inom museernas egen anskaffningskraft, men för att bringa till stånd en tidsenlig förnuftig skötsel genom utbildade fackmän och framför allt för att staten skulle kunna uppställa krafvet på en effektiv kontroll, saknas. Den skulle gifvit vid handen, att med årliga anslag växlande från 1,000 till 3,000 kr. för endast 30 museer, det allra minsta, som kunde tänkas, om någon verklig hjälp skulle kunna bringas dem, vore 50—60,000 kr.

Den underdåniga ansökan om de 20,000 kronorna underställdes Vitterhetsakademien samt tillstyrktes af denna med ett preciserande af det *särskilda tillmötesgåendet*, hvilket skulle gjort hela äskandet effektivt. Ty jag förutsätter icke, att något enda af dessa museer skulle sålt sin själfständighets förstfödslo rätt för den grynvalling, om hvilken det här var fråga. Akademien uppsatte nämligen såsom villkor för anslaget, att museerna skulle medgifva statens historiska museum rätt att ur deras samlingar, visserligen mot ersättning, uttaga hvad, som kunde finnas behöfligt för statsamlingen. Med dessa för allt modernt museiväsen så reaktionära tendenser riktades, genom det osäkerhetstillstånd, som skulle följt af ett sådant villkor, äfven om tillämpningen blifvit aldrig så human, ett verkligt dräpslag åt hela vårt på det personliga intresset och den enskilda offervilligheten, äfven sedan mindre statsanslag beviljats, hufvudsakligen byggda museumsväsen.

Nu torde det väl icke finnas någon fara för att riksdagen, som lyckligtvis representerar äfven andra intressen än hufvudstadens, när anslagsfrågan, såsom vi må hoppas, snart ånyo seglar upp, skulle fastslå något sådant villkor. Tendensen är därför icke mindre tydlig och dess innersta rent psykologiska grund att söka i Akademiens och riksantikvariens ställning såsom målsmän för ett bestämdt museum, statens historiska i Stockholm, om den också, ganska naturligt för öfrigt, gömmer sig under en helt annan motivering: vetenskapens behof af ett koncentreradt material och statens kraf på kompensation; liksom icke statsintresset skulle vara fullt tillgodosedt genom öppnandet af nya bildningsanstalter under betryggande kontroll i skilda delar af landet. Det torde äfven kunna ifrågasättas, om det är någon ens vetenskapligt teknisk fördel, att hufvudmassan af landets fornforskningsmaterial samlas på en plats. Frånsedt den direkta om också icke stora faran för en våldsam förstöring af hela materialet på en gång, finnes en annan, som är så mycket svårare. Hopandet i kallare och på vindar af fyndmassor, som ända till tjugo år kunna få ligga okonserverade och otillgängliga för forskningen, är ingalunda egnadt att utan vidare vinna anhang åt ett långt drifvet centraliseringssystem. Men är

centraliseringen redan i allmänhet äfven rent vetenskapligt tekniskt sedd, af ganska tvifvelaktigt värde, blir den det ännu mer i ett så vidsträckt land som Sverige, med dess — jämfördt med vårt grannland Danmark — långa och kostbara förbindelser med en relativt liten hufvudstad, i all synnerhet som Sverige inom sina vidsträckta gränser innesluter så många provinsiella egendomligheter och kulturnyanser, att dessa, ej minst sådana de bevarats i alstren af våra fäders arbete, först och främst böra komma till sin fulla rätt i de olika bygdernas hufvudorter — ett fullt analogt förhållande alltså till det, jag förut framställt mellan kyrkorna, landsbygdens museer, och stadsmuseerna.

Sedt ur rent vetenskaplig bekvämlighetssynpunkt kan det naturligtvis icke bestridas, att det vore fördelaktigt, att allt landets fornminnesmaterial af något större värde samlades på en plats. Men det kan då sättas i fråga, om hufvudstaden vore den bekvämaste platsen, om det icke vore ännu bekvämare att förlägga denna centraliserade jättesamling till den äldsta och rikaste kulturbygden i landet, på en plats, som själf lämnar de rikaste fynden, och som ligger den stora världskulturen så nära som möjligt. Med den rädsla för indragande i landet af främmande forskningsmaterial, som från antikvariska hufvudstadskretsar kommit till synes, kunde såsom komensation fordrås, att man i stället sökte bringa sina egna hufvudsamlingar så nära de utländska källorna som möjligt både för egen bekvämlighets skull och för att göra sitt eget material lätt tillgängligt för utlandet.

Men det är icke bekvämlighetssynpunkter, som få vara bestämmande, när det gäller ett lands fornminnen, när det gäller dess äldre historia, som med sina rötter tränger djupt ned till de dolda kulturskikten, hvilka här, liksom när det gäller jordens lagringar, breda sig på olika djup och till olika mäktighet, följande samma bildningslagar som dessa. Här måste de olika bygderna och deras hufvudorter i första hand få sin rätt, som är den ursprungliga, den grundläggande, erkänd.

Att för ett geografiskt kameralt statsintresse offra det organiska sammanhanget ned genom tiderna, skulle dessutom snart straffa sig själf. Det skulle för öfrigt blifva liktydigt med att slakta hönan, som värper guldäggen; ty sätter man slafmärket på provinsmuseerna, genom att göra dem till ofrivilliga skaffare åt centralmuseet, skall man snart få se fornminnesintresset öfver hela landet förtvina eller draga sig tillbaka till privat-samlingarnas, äfven för det högst monopoliserade centralmuseets armar, oåtkomliga område. Jag vill endast framställa ett par exempel:

Jämtland och Härjedalen bilda på grund af sitt geografiska läge, sitt äldsta bebyggande, sin politiska historia och, jag skulle vilja tillägga, sin på grund af allt detta i viss mån kulturella inafvel ett högst märkligt kulturhistoriskt helt för sig. Det skulle då vara ytterst, ej minst vetenskapligt sedt, beklagligt, om dessa egendomligheter utplånades, genom att de förnämsta märkestingen, i hvilka särdragen särskildt framträda, splittrades åt skilda håll. Det bör för dessa provinser vara en djupt bindande ansvarsplikt lika mycket mot det land, till hvilket de höra, som mot sig själfva och sin provinshistoria att af sina minnesskatter hos sig själfva bygga upp ett kulturhistoriskt monument, som endast på det sättet kan blifva, hvad det bör vara. Skulle nu dessa provinser vara lyckliga nog att ega något alldeles särskildt kosteligt ting, som

har de djupaste förbindelser med deras äldsta historia — och det är just hvad de ega — ett ting, som kan blifva deras fornminnesvårds och kulturhistorias stora palladium, skulle det vara en lika beklaglig handling af själfnegering, om de själfva uppgäfve detsamma, som det skulle vara en verklig våldshandling att söka för ett s. k. riksintresse slakta detta den fattige mannens får —.

Ett liknande exempel erbjuder frågan om Råda kyrkas förflyttning till hufvudstaden. Enda skillnaden är, att det kan synas ännu svårare, då det här gäller uppräckandet af ett fast minnesmärke, som redan står under statens direkta hägn och således icke ens får förutsättas vara hotadt, om staten gör sin plikt. Förflyttningen blefve om möjligt ännu betänkligare, därigenom att densamma skulle binda ett kapital, som väl kan behöfvas, då det en gång verkligen gäller räddandet af ett gammalt tämpel.

Så långt ifrån alltså att landsorten och dess museer böra i mer eller mindre grad reduceras till insamlingscisterner för statens hist. museum, borde detta i stället så till vida släppa efter på sin monopoliserade ställning, att det medgäfves de olika i landsorganisationen ingående museerna att dels förvärfva sådana fynd — äfven guld och silfver —, som icke af den högsta myndigheten pröfvades omistliga för statsmuseet i Stockholm, dels företaga själfständiga undersökningar, hvilkas fyndresultat, när undersökningen bekostades af respektive museum, också borde få stanna på detta. Centralmuseets uppgift att lemna totalbilder af landskulturen, blefve icke mindre viktig, därför att provinsmuseerna finge tillgodogöra sig något mera af de lokala gräfningsfynden, än hvad hittills varit fallet.

Vid skapandet af dessa totalbilder borde vi, såsom jag förut antydt, icke vara allt för angelägna att markera en isolerad undantagsställning för vårt lands kultur. Ett uttryck för en vidsyntare blick på denna fråga gaf riksantikvarien Montelius vid Kulturhist. museets 25-års jubileum, när han angaf detta museums uppgift vara att skapa *en samlad bild af den nordiska kulturen, som gått sin väg fram öfver Skåne*. Men det skulle icke skada, att vi toge ännu ett steg, att de större museerna hos oss följde exemplet från vårt broderland i sydvest, där man icke tvekat att, oaktadt man ligger så nära den stora världen, dock skaffa ett rikt komparationsmaterial ur världskulturen för att därmed inom landets egna gränser sätta den egna kulturen i en belysning, som vi dess värre nästan på alla områden måste söka i främmande länders museer.

Vid sidan af statens plikt att lika tillgodose såväl de olika bygdernas rätt att i provinsmuseerna behålla, hvad de ega af lokalhistoriskt intresse, och landets kraf på, att det i centralmuseerna lemnas en rikare öfversikt ej blott öfver den egna utan hela världskulturen, står dess skyldighet att skapa en enhet af denna mångfald genom en opartisk i hufvudstaden koncentrerad landsledning: — en reformerad *Kungl. Vitterh. Hist. och Antikvitets Akademi* med dess verkställande direktör — *Riksantikvarien*.

Vitterh. akad:s statuter och riksantikvariens instruktion finge, såsom en följd af den till en del förändrade ställning dessa myndigheter komme att intaga, dels på grund af det svenska museumsväsendets nya landsorganisation, dels på grund af de allt strängare krafven, en effektiv fornminnesvård måste ställa på desamma, undergå vissa förändringar.

Genom rimliga statsanslags beviljande åt kommun- och föreningsmuseerna och det däraf följande krafvet på statskontroll, blefve det också nödvändigt, att statens officiella organ för fornminnesvård och fornminnesväsen öfvertog denna kontroll öfver museerna. Ifrån att ensamt hafva ett museum, låt vara det största, sig anförtrodt skulle Vitterhetsakademien och dess verkställande direktör riksantikvariens alltså erhålla öfveruppsikten öfver kanske 40 offentliga samlingar. Men detta arrangement måste föra med sig också en annan följd, — Statens historiska museums och Kungl. myntkabinetts öfvergående till en själfständig institution under särskild chef, men liksom de öfriga museerna med Vitterh. akad. och riksantikvariens såsom kontrollerande myndigheter.

Krafvet på enhetlighet i inspektion och kontroll och frihet från direkt personligt intressetagande för ett bestämdt museum skulle nödvändiggöra en sålunda förändrad ställning hos de högsta antikvariska myndigheterna och därmed möjliggöra för dem att se och bedöma hela fornminnesfrågan ur en vidare synvinkel, än hvad nu äfven med bästa vilja stundom kan vara fallet.

Äfven, fränsedt allt detta, skulle en verkligt effektiv fornminnesvård kräfva riksantikvariens befriande från den tunga museitekniska arbetsbörda, chefskapet för ett stort museum måste föra med sig.

Men om således statens historiska museum och myntkabinetet ställdes under särskild ledning, borde däremot det antikvariskt topografiska arkivet, sammanfattningen af all antikvarisk gerning i landet, fortfarande direkt sortera under Akademien och riksantikvariens.

Redan i det föregående har jag skizzerat de villkor, som borde uppställas för beviljandet af statsanslag åt kommun- och föreningsmuseerna, hvilka villkors efterlevande det alltså ålåge Vitterh. Akademien och riksantikvariens att noga öfvervaka. I dessa villkor ingick äfven skyldighet för museerna att lemna riksantikvariens nödig handräckning för fornminnesvården inom landet, däri inbegripet åliggande att gå honom till handa vid kyrkoinventeringar och undersökningar, när han icke själf eller någon ur hans kansli kunde utföra desamma. På detta sätt skulle en på samma gång centraliserad och decentraliserad organisation, hvars olika organ alltid voro beredda att ingripa i förvårdsangelägenheter, komma att omspinna hela landet.

Har staten, moraliskt sedt, lika stor skyldighet att vaka öfver, att enskilda gåfvor och donationer gjorda för det offentliga, äfven om de icke direkt kunna bokföras såsom statsegendom, dock förblifva i tryggad offentlig besittning, som den har att skydda sin egen bokförda egendom, har den vidare på detta område liksom på alla andra att tillse, att de kulturella intressena så väl och jämt som möjligt tillgodoses

öfver hela landet, och har den därvid en särskild plikt att vaka öfver att vårt fornminnesarf icke förspilles, så är det icke en dag förtidigt att upptaga fornminnesfrågan i hela dess vidd till noggrann ompröfning. Men, på det att denna pröfning må blifva så allsidig och opartisk som möjligt, är det nödigt, att utredningen anförtros åt en kommission, som icke endast består af de element, hvilka, fast bundna vid det gamla systemet finna, att allt är i hufvudsak bra, som det är.

Hvad skulle genomförandet af ett modernt reformprogram, sådant det här framställts, årligen kosta? 60,000 kr. till landsortsmuseerna utöfver redan utgående anslag, 20 à 25,000 kr. för konservering af ödekyrkor och kyrkliga bildverk samt 10 à 15,000 kr. för omorganisering af riksantikvarieembetet efter dess frigörande från chefskapet för statens historiska museum. Möjligen kunde hela eller större delen af kostnaden täckas genom anordnandet af ett penninglotteri för fornvårdsändamål.

Men äfven om riksdagen direkt åtog sig denna merutgift, skulle det vara en billig försäkringspremie för de många millioners värde, som nu under ett allt för otillräckligt skydd hotas af förskingring eller förstöring genom vanvård.

Men jämsides med eller, må vi gärna säga, framom all fornminneslagstiftning måste det gå ett oförtrutet och hängifvet upplysningsarbete, som kan väcka en djup och varm fornminneskärlek hos hela folket. Först när detta fullt genomträngts af denna kärlek, hvars innersta rot är känslan för det historiska sammanhanget ned genom tiderna och dettas betydelse för det nationella lifvets fortbestånd, skall det lyckas oss att skapa en inre fornminneslag af högre valör, hvilken kanske skall onödiggöra flera af de skrifna påbud, som den nuvarande tiden icke kan undvara.

De reformkraf, som den nuvarande tiden synes mig ställa på en af Konung och Riksdag gemensamt stiftad fornminneslag, skulle jag vilja sammanfatta i följande programpunkter.

§ 1.

Alla fasta fornlämningar samt äldre offentliga byggnader ställas under Vitterh. Akademiens kontroll och uppsikt samt få icke förändras eller nedrifvas utan Kungl. Mjts tillstånd. När sådan fornlämning vid jordarbete tillfälligt påträffas, skall anmälan omedelbart göras direkt till Riksantikvariern eller hans platsombud.

§ 2.

Vitterh. Hist. och Antikv. Akad. eger genom Riksantikvariern eller på hans förslag genom de museer eller andra sakkunnige, som fungera såsom hans organ, verkställa arkeologiska gräfningar och undersökningar. De härvid gjorda fynden skola i regel förvaras på det museum, inom hvars område de utföras, dock med rätt för Kungl. Mjt. att på Riksantikvarierns hemställan i enskilda fall bestämma annan förvaringsplats.

§ 3.

Alla lösa fynd af guld och silfver eller samlade fynd, i hvilka dessa metaller ingå, skola af jordägaren eller finnaren genom Riksanti-

kvarien eller hans platsombud hembjudas Kungl. Mjt. till inlösen. För öfverträdelse af denna skyldighet äro jordegare och finnare lika ansvariga. Samma ansvar drabbar också den, som obehörigt i första hand köper sådant fynd.

§ 4.

Fynd af guld och silfver skall, om det inlöses, betalas med minst $\frac{1}{4}$ öfver metallvärdet; lösesumman delas lika mellan finnaren och jordägaren. Kungl. Maj:t bestämmer på förslag af Vitterhetsakademien, hvar det skall förvaras.

§ 5.

Kyrkorna få icke utan Kungl. Maj:ts medgifvande försälja några inventarier af antikvariskt värde, däremot ega de, efter Vitterh. Akademiens pröfning af hvarje särskildt fall, i bestämmt uppgifvet museum deponera sådana inventarier, som icke längre kunna tjäna till kyrkans prydnad, och åt hvilka lämpligt förvaringsrum i kyrkan eller dess hus icke kan beredas. Återtages deposition skall kyrkan utgifva de vederbörligen utrönta kostnader, museet haft för det deponerades konservering.

§ 6.

Alla stats- eller statsunderstödda kulturhistoriska museer vare pliktiga att noga registrera sina samlingar, afgifva årlig berättelse samt underkasta sig inspektion och kontroll af Vitterhetsakademien genom Riksantikvarien. Stats- eller statsunderstödt museum eger icke att utan Kungl. Maj:ts tillstånd pantsätta, deponera eller försälja något ur sina samlingar med undantag af dupletter. Stats- eller statsunderstödt museum vare skyldigt att genom sakkunnig tjänsteman utföra de ombudsuppdrag, Riksantikvarien kan anförtro detsamma.

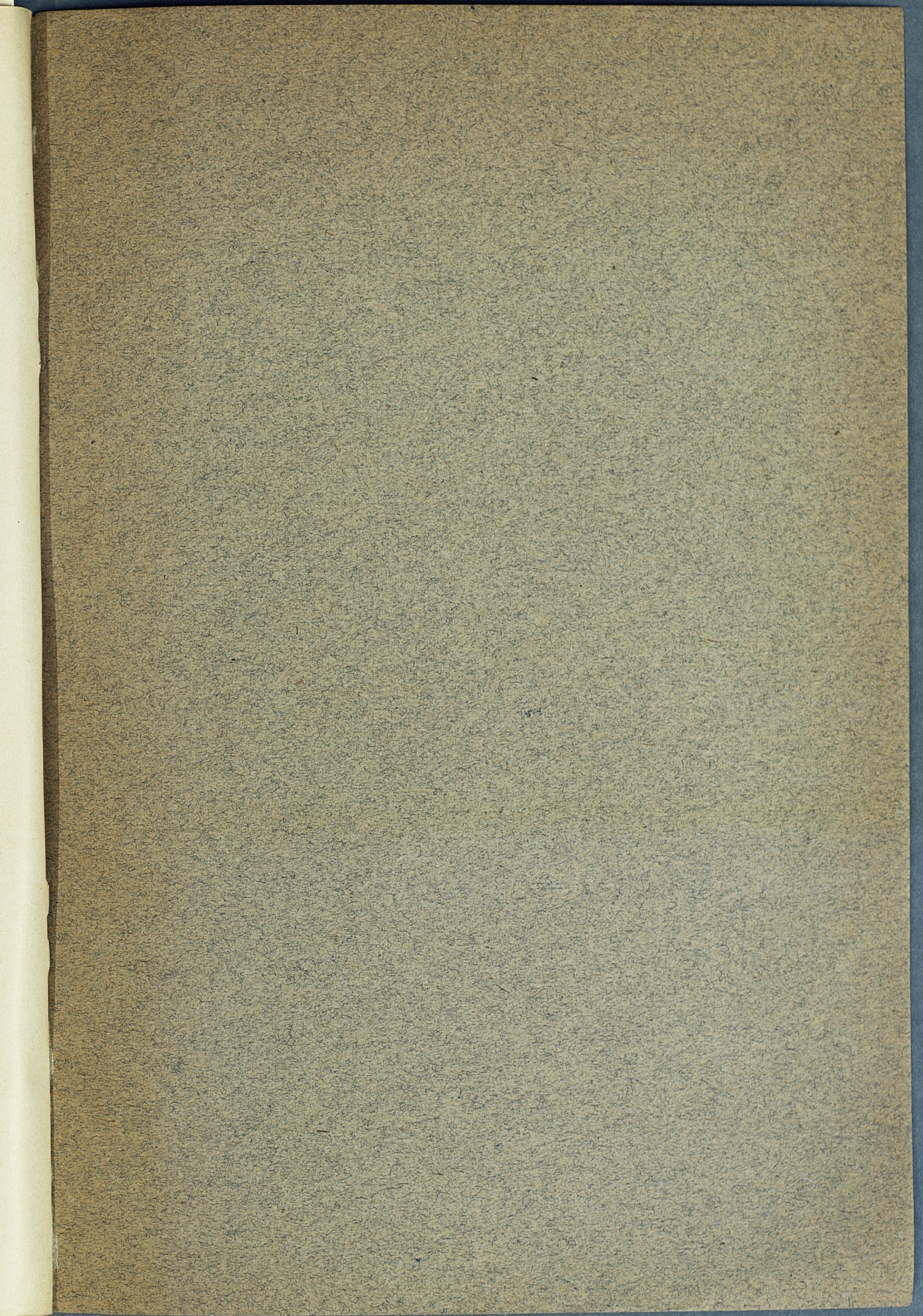
§ 7.

Riksantikvarien, som därjämte är föreståndare för antikvariskt topografiska arkivet, eger att själf eller genom ombud inspektera alla stats- eller statsunderstödda kulturhistoriska museer, fasta fornlemningar, kyrkor och andra offentliga byggnadsminnen samt lemna anvisning om lämpligaste sättet för deras konservering och skydd, likaledes eger han att föra talan vid öfverträdelse af fornminneslagen.

Lund den 1 Mars 1911.

G. J:son Karlin.

Pris 75 öre

www.books2ebooks.eu